

Ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης τοῦ Πλάστου, τὸ πολυτιμότερον ἴσως εἶναι ἡ ἀθανασία τῶν ψυχῶν, τὸ πῦρ αὐτὸ τὸ ἕυλο, ποὺ ζεῖ αἰώνιον, καὶ λέγομεν ψυχὴ. Ἡ φρικτὴ διάλυσις τοῦ σώματός μας, ὁ ὕπνος τοῦ θανάτου, τὸ πνεῦμα ποὺ ἐν τοσοῦτῳ πορεύεται νὰ λάβει ποινὴν ἢ βραβεῖα, ἀποτελοῦν τὸ ὑψιστὸν κάλλος θείας τέχνης.

Ἄλλος λόγος ἀκόμα ἀρμοδιότατος διὰ τὴν μελέτην μας σήμερον : Οἱ περιβόητοι Ἕλληνας, ποὺ ἐκινδύνευσαν τὸ μεγαλόψυχο κίνημα, εἴτε ποὺ κείτονται σώρα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς, εἴτε ποὺ πίνουν ἀκόμη τὸν ἀέρα τοῦ κόσμου, διὰ ποῖον λόγον, τῇ ἀληθείᾳ, ἐχύθησαν εἰς τοὺς κινδύνους ; Ἐτέρποντο βεβαίως μὲ τὴν ἡδονὴν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν γῆν ποὺ τοὺς γέννησε, ἀλλ' ἡ πίστις τους εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐξηγεῖ μᾶλλον τὴν ἀνδραγαθίαν τους. Ἡξευραν ὅτι διὰ νὰ καρποφορήσει τὸ τόλμημά τους ἔπρεπε νὰ ὑστερηθοῦν ζωῆς καὶ νεότητος. Καὶ ἂν λείψει τινὸς ἢ ζωὴ ποῖαν εὐχαρίστησιν δύναται νὰ θερίσει τῶν κόπων του ; Κείμενα ἔχει εἰς τὸν παρόντα κόσμον ἐννοοῦσαν ἐκεῖνοι τὰ ἀμάραντα ἄθλα τῆς ἀρετῆς των, καὶ τὸ φρόνημα τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν εἶναι ὡς μία ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν. Ἡ μεγάλη ἀλήθεια λαμβάνει κύρος ἐτι βεβαιότερον, ἀνανεωμένης εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν αἰώνων τῆς εἰκοστῆς πέμπτῃς Μαρτίου.

Ἀκριμὴ λοιπὸν ὥρας εὐτυχισμένης ὑπάρχει καὶ ἐσεῖς νὰ μὲ ἀκούσετε καὶ ἐγὼ νὰ σᾶς ὁμιλήσω περὶ ἀθανασίας ψυχῆς.

Εἶναι ἔτη 2470 ποὺ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐγεννήθη ἓνα βρέφος. Χάρις καὶ εὐμορφία προσώπου δὲν ἐστόλισαν οὔτε τὰ νιάτα του, οὔτε τὰ παιδικά του· ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ νοῦς του ἔμελλε νὰ φωτίσει τὴν οἰκουμένην. Ἐξῆσε ἔτη ἑβδομήντα· γηρατειά δὲν ἔκοψαν τὴν κλειστὴν τῆς ζωῆς του. Εἰς τὴν σωστὴν τοῦ ἡλικίαν ἄνδρας πολεμιστῆς, ὅπου τὸν διέταξε ἡ κυβέρνησις τῆς πατρίδος του, ἔδειξε καρδίαν, ὡς οἱ καλύτεροι τῶν Ἀθηναίων.

Δικαστῆς, δὲν ἐμόλυνε τὸ ἔνομά του εἰς τὴν καταδίκην τῶν δέκα στρατηγῶν ἀθώων. Ἡ ὁμιλία του ἦτον λύρας ψαλμὸς, φωνὴ σειρῆνος. Ἡ πρόληψις τοῦ καιροῦ του καὶ ὁ φθόνος τὸν καταδίκασαν εἰς θάνατον. Δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὴν φυλακὴν καὶ φίλοι θερμοὶ τὸν παρακαλοῦσαν. Καὶ τρία τέκνα, τὰ ὁποῖα ἄφηγε εἰς τὴν ὀρφάνια, ἔπρεπε νὰ τὸν πείσουν νὰ φύγει. Δὲν ἔφυγε ὅχι σεβόμενος τὴν πλάνην τῶν δικαστῶν του, ἀλλὰ τὸν νόμον, ποὺ θέλει ὅτι πᾶσα ἀπόφασις διὰ νὰ ἔχει κύρος πρέπει νὰ ἐκτελεῖται, εἴτε μὴ πόλις καὶ κράτος καταστρέφονται. Ἡ ὥρα, ποὺ οἱ καταδικασμένοι ἔπιναν τὸ κώνειον, ἦτον βασιλεύοντας ὁ ἥλιος. Ὁ ἥλιος ἐφώταζε ἀκόμη τὰ βουνά καὶ ὁ Σωκράτης ἔπιε τὸ κώνειον. Μὴ ! τοῦ ἔλεγαν οἱ φίλοι του, ὁ ἥλιος δὲν ἐβασίλευσε ἀκόμη. Πολλοὶ ἐχάρηκαν εἰς παρομοίαν περίστασιν καὶ τὰ ἀφροδίσια καὶ τέρψιν τῶν συμποσίων.

Ἐκεῖνοι εἶχαν τὸν σκοπὸν τους, νὰ κάμουν ὅσα λέγετε, ἀπεκρίθη, ἐγὼ βιάζομαι μίαν ὥραν ἀρχύτερα νὰ ὑπάγω νὰ ξεδιαλύνω τὸ μυστήριον τῆς ἄλλης ζωῆς.

Τὴν ἡμέρα, κύριοι, αὐτὴν, ποὺ ἡ ἱερὰ τριήρης ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν Δῆλον καὶ ἔμελλε ὁ κατάδικος νὰ ἀποχειρεθῆσει τὸν κόσμον, ὁ σεβάσμιος γέροντας εἰς τὴν ὁμήγουριν λυπημένων φίλων, τοὺς ὁμίλησε πολὺ διεξοδικὰ διὰ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Τέλος, τοὺς εἶπε, δὲν δύναμαι ἐντελῶς - ἐντελῶς νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι τὰ πράγματα εἶναι καθὼς σᾶς τὰ λέγω, πλὴν στοχάζομαι ὅτι εἶναι εὐμορφος ὁ κίνδυνος νὰ πιστεύομεν τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, εἶναι ἐλπίς μαγευτικὴ.

Κύριοι ἀκροαταί. Ὁ σοφότερος τῶν ἀρχαίων ἀμφιβάλλει διὰ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ ὁ κοινότερος τῶν χριστιανῶν δὲν ἀμφιβάλλει ποσῶς. Ζεῖ μὲ τὸ αἷμα μας ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πνέει εἰς τὴν καρδίαν μας.

Δὲν κατακρίνω ἐγὼ τὸν Σωκράτην. Οἱ ἀρχαῖοι τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, πολιορκημένοι ἐκ γενετῆς των ἀπὸ τόσους θεοὺς ὑλικούς καὶ ὄρατους, ἀπὸ τοὺς μύθους τῆς θρησκείας των, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑψωθοῦν κατακράτος εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Κήρυγμα, ἀνοιχτὸ - ἀνοιχτό, παρομοίας φύσεως, ἤθελε φανεῖ τότε εἰς τοὺς πολλοὺς ὡς ἀθεΐα, ὅθεν καὶ ἡ διδασκαλία θὰ ἦτον χωρὶς ἐνέργειαν καὶ ἀρετὴν. Ἐπρεπε νὰ νεωτερισθῆι ὁ κόσμος, νὰ μεταβληθῆι ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία τῶν ζώντων· τὸ ὑποῖον ἔκαμε ἡ πίστις, εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὁποίας ἐγεννήθημεν καὶ ζοῦμεν. Τί λοιπὸν, δύνασθε νὰ μὲ εἰπῆτε, τί βασανίζεσαι νὰ ἀποδείξεις πράγμα, ποὺ κανεὶς δὲν ἀρνεῖται εἰς τὴν ἡμέραν σου ; Τί ἐρχεσαι νὰ ἐπικυρώσεις τὸ γνωστὸν ὡς ἄγνωστον ;

Κύριοι ἀκροαταί ! Ἡ πεποιθήσις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δὲν ἔλειψε σχεδὸν ποτέ ἀπὸ τὸν κόσμον. Ἄλλ' ὡς μία λαμπάδα, ἡ ὁποία ἄλλοτε φέγγει πολὺ, ἄλλοτε ὀλίγο, ὁμοίως καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς : πότε λάμπει πολὺ, πότε μαραίνεται τὸ φῶς της.

Ἅγια Ἐλευθερία, πού κυβερνάς τὴν πατρίδα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ὁποίας τὸ αἶσθημα καίει ζωηρότερα τὴν καρδίαν μας σήμερον, πανηγυρίζοντας ἡμεῖς τὰ γενέθλιά της, δῶσε μου, ἅγια Ἐλευθερία, θάρρος καὶ δύναμιν νὰ εὑρω καὶ νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ φωνή μου νὰ ἀρέσει καὶ νὰ λυπήσει τοὺς ἀκροατάς μου.

Μοῦ φαίνεται, κύριοι, νὰ βλέπω πρό τινος καιροῦ ὅτι τὸ αἶσθημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς εἶναι ὡς μαραμένο εἰς τὴν κοινωνίαν μας. Θὰ ἔλεγα ἔτι ἐκεῖ, τὸ αἶσθημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ζεῖ χλωρό, ὅπου βασιλεύει ἡ εἰρήνη, ὅπου οἱ πεπαιδευμένοι νόες φωτίζουν τοὺς ἀπαιδεύτους, ὅπου ὁ ἀδύνατος εὐρίσκει προσοσίαν κατὰ τοῦ δυνατοῦ. Ἀλλὰ βεβαίως τὸ αἶσθημα λείπει, ὅπου ἀνταρσία συχνῇ παράττει τὴν κοινωνίαν. Δὲν ἐρευνῶ τὰ αἷτια ὅπου ὁ φιλήσυχος διαβάτης πέφτει αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας ληστῶν ἢ φονεύεται. Οἱ ἄνεμοι τῆς κακίας ἀδυνάτισαν ἐκεῖ τὸ φῶς τῆς λαμπάδος. Ἡ κοινωνία εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ πλήρωμα τοῦ προορισμοῦ του ἐπὶ τῆς γῆς, στάδιον τελειοποιήσεως κοσμικῆς, οἰκοδομῆ τῆς μελλούσης τύχης του, τῆς μετὰ θάνατον τύχης του. Τὰ γῆινα ἔργα μας μορφώνουν τὸ εἶναι μας τῆς ἄλλης ζωῆς.

Τὸ νὰ ἔχομεν εἰς τὸν νοῦν μας τυπωμένην τὴν δοξασίαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ νὰ μὴν ἐνεργοῦμεν συμφώνως μετ' αὐτὴν εἰς τὴν καθημερινὴν μας ζωὴν, δὲν διαφέρομεν ἀπὸ ἐκεῖνον, ὅπου δὲν τὴν πιστεύει. Τὸ πολὺ - πολὺ εἶναι εἰς τὴν συνείδησίν μας τότε ὡς ζωγραφία ὠραιουτάτη, θαυμάνη εἰς τὰ σκοτάδια ἐνὸς σπηλαίου. Νὰ πιστεύωμεν τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ νὰ ἐνεργοῦμεν συμφώνως μετ' αὐτὴν. Ὑπάρχει πηγὴ ἡρωϊσμοῦ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον (διότι καταφρονουῦμε μετ' θάρρος πᾶσα ἐναντιότητα διὰ τὸ καλὸ) καὶ πηγὴ μακαριότητος εἰς τὸν ἄλλον — ἂν ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος. Ἐρχομαι νὰ χύσω τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἐλαίου μου, ἀλλὰ προθύμως, εἰς τὴν λαμπάδα καὶ ἂν ἡ εὐνοια τοῦ Ὑψίστου ἐλεηθεῖ καὶ ἐμὲ καὶ ἐσᾶς, εἶθε τελειώνοντας τὸν λόγον μου οἱ ἀκτίνες της νὰ μᾶς φανοῦν λαμπρότερες παρὰ πρὶν συναχθοῦμεν ἑδῶ.

Ὁ Νομοθέτης τοῦ κόσμου, ὁ Κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἐχάραξε ἕναν νόμον εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν νόμον τῆς ἐλευθερίας τῶν ψυχῶν. Ἀλλ' ὡς πλήρωμα καὶ κύρος τοῦ νόμου τούτου ἔγραψε καὶ ἕτερον νόμον, διότι, τῇ ἀληθείᾳ, νόμος ἄνευ κύρους, ἢ δὲν εἶναι νόμος ἢ εἶναι ἀτελής καὶ ἀνάξιος σοφοῦ Νομοθέτου. Ὁ δεύτερος νόμος, κύρος τοῦ πρώτου, εἶναι τὸ ἄφθαρτο, ἢ ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

— Ἰεῦον, εἶπε ὁ Θεὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ ὅλους τοὺς καρπούς τῶν δένδρων, μὴ φάγεις ἀπὸ τοὺς καρπούς τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἔκαμε πρᾶξιν ἐλευθερίας καὶ τὸ ἔφαγε. Ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐά, ἂν καὶ ἀρχὴ ἀνθρώπου, ἀνακεφαλαιώνουν ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἴμεθα οἱ ἄνθρωποι ἐλεύθεροι ἐκλεγείς δικαιοσύνης ἢ ἀδικίας, τιμότητος ἢ ἀτιμίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα ἐλεύθεροι εἴμεθα καὶ ὑπόλογοι. Διατί, πού καὶ πότε, ὑπόλογοι; Διὰ νὰ εὑρωμεν τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος ἃς ἐξετάσωμεν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Συλλογιζόμενοι, κύριοι, τὴν γέννησίν μας, τὴν φανέρωσίν μας εἰς τὸν κόσμον, μᾶς ἔρχεται ἕνας λογισμὸς φυσικότατος: — Ἐστάθη καιρὸς πού δὲν ἤμουν, ὑπῆρξε ὥρα πού ἄρχισα νὰ ζῶ καὶ εἶμαι. Ἡ πλάσις μου μαρτυρεῖ τὸν Θεόν, ἐπειδὴ εἶμαι καὶ δὲν ἤμουν καὶ τὸ εἶναι μου μοῦ τὸ ἔδωκε ἕνα ὄν ἀνώτερον τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως. Διότι αὐτὸ τὸ ὄν δημιουργεῖ καὶ χαρίζει ζωὴν καὶ ὑπαρξιν καὶ τὸ ὄνομα του εἶναι ὁ Ὑψίστος.

Ὅταν, κύριοι, ἐγγίζω τὸ σῶμα μου, ἐγγίζω τὸν οὐρανόν. Ἡ πλάσις τοῦ σώματός μου εἶναι θαῦμα μεγαλύτερον τοῦ οὐρανοῦ. Ἰδέτε τὴν ἀχτίνα, πού χύνεται ἀπὸ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκροασθῆτε τὴν φωνὴν του. Εἰς τὰ χεῖλη του ἀστράφτει ἡ βροντὴ, κυματίζει ἡ θάλασσα, ἀνθίζει ἡ γῆ, λαλοῦν τ' ἀηδόνια, ἀχτινοβολοῦν τ' ἄστρα. Οἱ οὐρανοὶ καὶ ὁ κόσμος ὑπάρχουν, ἀλλὰ δὲν ἔχουν συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ τους· ὁ ἄνθρωπος ἔχει.

Τὸ μικρὸν μας σῶμα, διοικούμενον ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ νοῦς, ἀπὸ τὴν καλλονὴν τῆς θελήσεως, ὑψοῦται ἕως εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Ὑψίστου, τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα ὁμολογουμένη ἐπὶ τῆς γῆς.

Διηγουμένθα, κύριοι, τὰ θαύματα, τὰ μυστήρια τοῦ Δημιουργοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ Πλάστης δὲν ἔκαμεν τάχα καὶ ἀθάνατην τὴν ψυχὴν μας; Εἰς τὸ ἀνήλιο σκοτάδι τοῦ τάφου κοιμοῦνται καὶ τὰ πταισματὰ μας καὶ ἡ ἀρετὴ μας; Ὅχι. Καὶ ἂν ἀπλῶς - ἀπλῶς ἐξετάσωμεν τί ἐστὶ θρησκεία, τί πίστις, θέλει βεβαιωθοῦμεν τὸ ἄφθαρτον τῶν ψυχῶν.

Θρησκείας κατῆκον τὸ τέλος μας νὰ εἶναι ὁ Θεός. Μίμησις Θεοῦ ἢ θρησκεία, κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μελέτη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἔργων του γεννᾷ τὴν ἐπιστήμην. Ἡ συμμόρφωσις τῆς θελήσεώς μας μετὰ τὴν θέλησίν του γεννᾷ τὴν ἀρετὴν. Ἐνθουσιασμός ἀνθρώπου εἰς ὧραν γενναίου ἀγαθοεργήματος σημαδεύει τὴν σμίξιν του μετὰ τὸν Θεόν. Τρέμει ὡς φύλλον τοῦ δάσους, εἶναι πνεύματος ἁγίου ἔμπνοος. Θρησκεία εἶναι λατρεία Θεοῦ, γνῶσις τῶν θείων ποιότητων ἀγάπης, δικαιοσύνης, σοφίας καὶ ἡ ἐσάρκωσις των εἰς τὸν βίον μας Νόμος ὁ Νόμος Ἵπερτατος νομοθέτης, Ἵπερτάτη Ἐξουσία ὁ Δημιουργός. Ὁ νόμος του εἶναι γραμμένος, δημοσιευμένος εἰς τὴν καρδίαν μας, εἰς τὸν νοῦν μας, εἰς τὴν συνείδησίν μας. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ ἐλευθερο νὰ συμμορφωθῆ ἢ ὄχι μετὰ τὸν νόμον. Ἡ τάξις τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὑπακούει εἰς τὴν ἀνάγκην. Ὁ ἄνθρωπος ὑπακούει εἰς τὴν ἐλευθερίαν, φρικτὴ ἐλευθερία, πηγὴ ἀξίας καὶ παραξίας, μόρφωσις τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ ὑπάρχει νόμος ἄνευ κύρους : "Ἄνευ ἀνταμιβῆς ἢ τιμωρίας κύρος τοῦ Νόμου ;

Ποῖον εἶναι τὸ κύρος τοῦ Νόμου τῆς θρησκείας ; Νόμος χωρὶς κύρος δὲν εἶναι νόμος, εἶναι παραινῆσις, εἶναι συμβουλὴ. Ὁ νόμος κρατεῖ δύναμιν ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσιν ἡδονῆς ἢ λύπης ἡδονῆς πρὸς τὸν ἀθῶον, λύπης πρὸς τὸν παραβάτην. Οἱ καλύτεροι νόμοι τῆς κοινωνίας, ἄνευ κύρους, θὰ ἦτον λόγια περρόντα. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου θὰ τοὺς μηδένιζε. Εἴσθε βουλευταί, κύριοι, εἴσθε γερουσιασκαί. Ποίαν ἀξίαν θὰ εἶχαν οἱ νόμοι σας ἂν ἡ διοίκησις, ἐφαρμοστὴς τοῦ νόμου, δὲν τοὺς ἐκτελοῦσε ; Ὁ θεμελιώδης νόμος τοῦ κράτους σᾶς δίδει δικαίωμα κατηγορίας κατὰ ὑπουργῶν παρανόμων. Κανεὶς δὲν φέγει τὸ δικαίωμά σας, διότι ἡ χρῆσις του βιάζει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νομοθετημένων. Ὁ σοφὸς Σωκράτης δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὴν φυλακὴν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μὴν ἀσθενήσῃ τὸ κύρος τοῦ νόμου. Δὲν ἐξέταξε ἂν οἱ δικασταὶ του τὸν ἀδικήσαν, ἀλλὰ ἂν ὑπάρχει ἀπόφασις. Εἶδε ὅτι, δοθείσης ἀποφάσεως, πρέπει τὸ ἀποφασισμένο νὰ ἐκτελεσθῆ, ἀλλέως πληγώνεται κατὰκαρδὰ ἡ δύναμις τῶν νόμων. Καὶ κράτος χωρὶς νόμους ἀποθνήσκει. Ἐβλαβε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὴν ζωὴν του, ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν σωτηρίαν τῆς κοινωνίας. Ἐμέτρησε καὶ εἶδε πὺς ἡ ζωὴ του δὲν ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὴν πατρίδα καὶ ἐπῆρε μετὰ εὐχαρίστησιν τὸ ποτήρι καὶ ἔπιε θάνατον. Καὶ δὲν τὸν ξεκάρδισαν τὰ δάκρυα τῆς γυναίκος του καὶ τῶν φίλων, καὶ ἀπέκτησε τὸν ἔπαινον τῶν αἰώνων, καὶ μετὰ τὴν ζωὴν του ἐσφράγισε εἰς τὴν βίβλον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τὴν ἀλήθειαν, ὅτι νόμοι ἄνευ κύρους δὲν ὑπάρχουν.

Ὁ ἄνθρωπος, κύριοι, εἶναι σοφότερος τοῦ Θεοῦ ; Ὁ Νομοθέτης τῆς θρησκείας δὲν ἐφρόντισε νὰ δώσῃ κύρος εἰς τὸν νόμον του ; Δὲν ἤξευρε ἢ δὲν ἤθελε ; Ὁ Πλάστης τῶν θαυμάτων δὲν ἐτεχνούργησε καὶ τὸ θαῦμα νὰ ἀσφαλίσῃ διὰ κύρους τρομεροῦ καὶ τὴν Θεομοθεσίαν του ;

Κύριοι ἀκροαταί. Ἐὐτυχία ἢ λύπη παρακολουθεῖ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θείων νόμων. Ἄς ἰστορίσωμεν, κύριοι, τινὰς ὁμολογουμένως ἀληθείας τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Κράτος καλῶς βραβεύει τοὺς καλοὺς, τιμωρεῖ τοὺς κακοὺς. Κανεὶς δὲν ἀντιλέγει εἰς τὰς πράξεις τῆς κοινωνικῆς ἐξουσίας, ὅλος ὁ κόσμος παραδέχεται καὶ εὐλογεῖ. Οἱ φονεῖς τοῦ μακαρίτου Καπούδα τιμωροῦνται, ἡ συνείδησίς μας δὲν θέτει ἀναίρεσιν εἰς τὴν ἀπόφασιν. Οἱ φονεῖς τοῦ μακαρίτου Νεγρεπόντε ξεφεύγουν τὴν ποινὴν τοῦ νόμου, ἡ συνείδησις τῆς κοινωνίας πάσχει. Δικαίωμα, ποῦ δὲν φιλονικοῦμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, τολμοῦμε νὰ τὸ φιλονικήσωμεν εἰς τὸν Ἵψιστον ; Δὲν φρονῶ νὰ ὑποστηρίξω τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ, ἀναλογιζόμενος αὐτὰ μετὰ τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ λέγω μάλιστα ὅτι ἂν ἀναγνωρίζωμεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν θνητῶν τὸ δικαίωμα ποινῆς καὶ βραβείου, τὸ ἀναγνωρίζωμεν, τὸ εὐλογοῦμεν, διότι εἰς τὸν νοῦν μας ζεῖ καὶ ὑπάρχει ὁ τύπος, ὁμιλοῦν τὰ μυστήρια τοῦ θείου πολιτεύματος, τῆς θείας δικαιοσύνης. Τὰ δικαιώματά μας εἶναι ἰσρὰ, ὡς ἀναλογιζόμενα μετὰ τὴν εἰκόνα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ποῦ, τέλος, πληροῦται τὸ κύρος τοῦ θείου νόμου, τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς πάλης τῶν ζώντων ; Ποῦ τὰ βραβεῖα τῶν ἀγωνιστῶν ἢ ἡ ὀργὴ κατὰ τοῦ λιποστάκτου καὶ ἄφρονος ; Εἰς τοῦτον τὸν κόσμον ; Ὁχι. Καὶ δὲν μᾶς εἶναι δύσκολον νὰ τὸ ἀποδείξωμεν.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἀπαθῶς ἂν, τῷ ὄντι, εἰς τὸν κόσμον βραβεύεται ὁ καλὸς ἢ τιμωρεῖται ἡ κακία, ἂν ἡ δικαιοσύνη κυβερνᾷ τὰ ἀνθρώπινα. Τὸ παράπονον, κύριοι, εἶναι εἰς τὰ χεῖλη τῶν ζώντων. Συχνὰ ὁ δίκαιος ἀναστενάζει ἢ πνέει τὰ λοιπῶτα εἰς τὴν διακονίαν καὶ ὁ ἄδικος καρποῦται μεγαλεῖα καὶ δόξα. Τὸ βλέπετε φανερὰ λοιπὸν πὺς ἡ εὐτυχία δὲν συντροφεύει πάντοτε τὸν ἀγαθόν, οὔτε ἡ δυστυχία τὸν ἀσεβῆ. Αὐτὰ πρὸς τοῦτοις, κύριοι, ποῦ ὀνομάζωμεν μεγαλεῖα, δόξα,

εὐτυχήματα, ποίαν ἐκτίμησιν οὐσιώδη καὶ ἀξίαν ἔχουν; Ψεῦδος καὶ ματαιότης. Εἶναι ἄνθη, ποὺ μαραίνονται εἰς τὴν νύκτα τοῦ Θανάτου. Ἡ γκλήνη τῆς ψυχῆς τοῦ ἐναρέτου, τὰ φέδια ποὺ τρώγουν τὴν καρδίαν τοῦ προδότου ἢ τοῦ φονέως, πληροῦνουν τὸ κύρος τοῦ Θεοῦ νόμου λέγων τινές. Ἀτελής ἢ παρηγορία τοῦ πρώτου, ἀτελής ἢ ἱκανοποίησις τοῦ δευτέρου καὶ ἀτελής ἢ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ.

Δὲν ἀκούσετε, κύριοι, ποτὲ ἀπὸ τὰ διηγήματα τῆς Ἰστορίας, ὅτι εἶναι πολλοὶ δίκαιοι, εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν αἰώνων, νὰ συρθοῦν ἐνώπιον δικαστηρίων, μάρτυρες νὰ ψευδομαρτυρήσουν ἐναντίον τους καὶ ὁ δικαστής, ὄχι ὡς ἐκ προμελέτης κακίης, διότι ἂν τὸ κείμενον τοῦ νόμου εἶναι θεῖον, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐφαρμοστής του, πάσχει ἀπὸ τὰ σκοτάδια τῆς ὕλης, καὶ οἱ δίκαιοι αὐτοὶ δὲν ἤξει-
ρετε, ὅτι ἀπὸ ἀλύσιμα ἐδέθησαν καὶ τέλος ὁ δῆμιος ἐπῆρε τὴν ζωὴν τους; Ὁ ἄδικος θάνατος δὲν βοᾷ Θεραπείαν ἀπὸ τὸν Θεόν, δὲν καλεῖ τὰς ἀποζημιώσεις τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστοῦ;

Ἄν λοιπόν, κύριοι, ὁ κόσμος αὐτός, ὁ ὕρατός, δὲν εἶναι θέατρον τελειότητος ἀμοιβῶν ἢ ποινῆς, ἂν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἐκλογὴν ἀγαθότητος ἢ κακίας, ἂν τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ ὑπάρχουν γνωστοποιημένα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν θνητῶν, συνέπειαι, ἀνάγκη, ὅπως ἐκ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, ἡ ψυχὴ νὰ ζεῖ μετὰ θάνατον καὶ νὰ λαμβάνει ἐπιτίμια ἢ βραβεῖα, ὡς ἀθλητῆς καλῶς ἢ κακῶς τοῦ ἀγῶνος τῆς ζωῆς.

Ἄν τὸ πράγμα δὲν ἔχει οὕτως, ὡς λέγομεν, καὶ ἡ ψυχὴ συναποθνήσκει μετὰ τὸ σῶμα, πᾶσι τὸ φῶς τῆς εἰς τὸ σκοτάδι τοῦ τάφου. Ἴδου τί δύναται νὰ εἰπεῖ ὁ δίκαιος πρὸς τὸν Θεόν, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποῦ εἶναι μοῖρα νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ζεῖ καὶ εἶναι δημιουργὸς καὶ Παντοκράτωρ.

«Θεέ μου, δύναται νὰ εἰπεῖ ὁ δυστυχῆς δίκαιος εἰς ὄραν θανάτου. Θεέ μου, διὰ τὴν ἀγάπην σου ὑπέφερα λύπας καὶ βασανιστήρια, ὑπερέβηκα τὰς ἡδονὰς τῆς γῆς, ἐπολέμησα τὴν ἀδικίαν, ἀλυσοδέθηκα ἀπὸ τυράννους. Εἶδα τὸν ἀσεβῆ, τὸν ἐγκληματῆα νὰ χαίρεται μετὰ πλοῦτι καὶ μεγαλειᾷ τὸν εἶδεν ὑπερέβανον νὰ λησμονεῖ τὸ ὄνομά σου. Τὴν ὄραν, ποὺ ἐφάνητο ὅτι θὰ κάμεις διάκρισιν καλοῦ καὶ κακοῦ, ἐσύ, Θεέ μου, θάρτεῖς εἰς ἓνα μνηῆμα κακίαν καὶ ἀρετὴν, τὸν ἀνόσιον καὶ τὸν δίκαιον. Ἡ σκόνη τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου δὲν διαφέρει παντάπασι ἀπὸ τὴν σκόνη τοῦ Νέρωνος. Ἡ αὐτὴ μοῖρα παρέλαβε τὸν ἥρωα Λεωνίδα καὶ τὸν προδότην Ἐφιάλτην; Τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον καὶ τοὺς φονεῖς του; Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ τάξις, Θεέ μου, ποὺ ἔβαλες εἰς τὸν κόσμον; Διὰ τὴν τουλάχιστον, Θεέ, δὲν με ὑστέρησες νοός, ὥστε νὰ μὴν αἰσθάνομαι τὴν ἀδικίαν σου; Ἄν ἐσύ εἶσαι ἰσχυρός, ἐγὼ εἶμαι δίκαιος. Ἐσύ μ' ἐπλάσας κι ἐγὼ σὲ κρένω».

Παρηγορηθῆτε, κύριοι, δὲν ἔχουν θεμέλιο τὰ παράπονα καὶ ἄμα συλλογισθοῦμεν τὸ ἄφθαρτον τῆς ψυχῆς καὶ ὅτι τὸ κύρος τῶν θεῶν νόμων εἶναι εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, μαντεύομεν, βλέπομεν, ὡς ἥλιον μεσημεριοῦ, τὴν ἀληθινὴν τάξιν τοῦ Ὑψίστου καὶ θαυματολογοῦμεν τὸ πάνσοφον πνεῦμα του.

Κύριοι ἀκροαταί. Ρίχνω εἰς τὴν ποσὴν σας μελέτην θαυμαστὸν λόγον ἀρχαίου Ἑλλήνου. Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ ζῶντα του εἶναι θεὸς ἀποθαμμένος, καὶ μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν του εἰς τὴν γῆν, ἄνθρωπος ἀποθαμμένος καὶ θεὸς ζωντανός.

Ὁ λόγος τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι ἀτελής. Ἀλλὰ θέλω νὰ σᾶς εἰπῶ τί ἐφρονοῦσαν περὶ ψυχῆς δύο φημιστοὶ ἀρχαῖοι, Ἑλληνας ὁ ἓνας, Ρωμαῖος ὁ ἄλλος. Ἄς κλίνωμεν, κύριοι, γόνα ἐνώπιον τῆς εἰκόνας τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν παντός καιροῦ καὶ τόπου. Τὰ ἔθνη ἐξαλείφονται, δὲν μένουν οὔτε τὰ ἐρείπια, οὔτε ὁ ἀφρός τοῦ ναυαγίου, ἀλλ' ἡ φήμη τῶν ἐπαινεμένων ἀνδρῶν σώζεται: τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Ζωροάστρου, τοῦ Ζήνωνος, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Κικέρωνος. Ἀχτίνες Θεοῦ τοὺς φωτίζουν. Τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ἀποστόλων ἔφερε τὸ πλήρες φῶς τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι σοφοί, ἐκ θείας μοίρας καὶ αὐτοί, προετοίμασαν τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου νὰ τὸ δεχθῆ. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Κικέρων ἔγραψαν βιβλία περὶ Πολιτεύματος. Καὶ οἱ δύο σφραγίζουσαν τὰς θεωρίας των, εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου των, μετὰ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Καὶ οἱ δύο ἤδραν τὴν ἀληθινὴν ἀρχὴν, τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον κοινωνίας ἠθικῆς καὶ θεαρέστου μόνον μόνον εἰς τὸ ἄφθαρτον τῆς ψυχῆς. Ὁ Σωκράτης περιγράφει εἰς τὸ σύγγραμμα τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος, ὅτι πολέμιστος Ἀρμένιος τις φονευμένος εἰς μίαν μάχην, ἀφοῦ ἔπειτα ἀπὸ δέκα ἡμέρας σήκωσαν τὰ κουφάρια τὰ θανατωμένα ἀπὸ τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ ἔκαίαν τοὺς ἄλλους νεκρούς, ὁ Ἀρμένιος ἀναστήθη καὶ διηγεῖται τὴν διεξοδικὴν ἱστορίαν τῆς ἄλλης ζήσεως.

Ὁ Κικέρωνας, εἰς τὸ τέλος τῆς Πολιτείας του, ἔχει τὸν Πούβλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα νὰ διηγῆται ὅτι εἰς τὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὴ πελάτι τοῦ Βασιλέως Μασίνισα, πλαγιάζοντας μίαν νύχτα εἶδε εἰς τὸν ὕπνον του τὸν πάππον του, τὸν Ἀφρικανὸν Σκιπίωνα. Ὡς τὸν εἶδα, διηγῆται, ἔφριξα, ἀλλ' ἐκεῖνος : ἤσυχασε, μοῦ εἶπε, μὴ φοβῆσαι καὶ ἔρχομαι διὰ καλὸ. Τοῦ προλέγει πολέμους καὶ νίκας καὶ τοὺς θριάμβους του εἰς τὸ Καπιτώλιον. Μάθε, ὅτι ὅσοι ἐδόξασαν, εὐεργέτησαν τὴν πατρίδα τους. Ζοῦν αἰώνιοι καὶ μακάριοι εἰς ἐκεῖνα τὰ φῶτα τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ὅποια ἐσεῖς διδασκόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καλεῖται γαλαξίαν κύκλον. Ἡξευρε ὅτι δὲν εἶσαι ἐσὺ ἕτι δείχνου με τὸ δάκτυλο, ἀλλ' ἡ ψυχὴ σου εἶσαι ἐσὺ, καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι θεός. Ἡ ἀληθινὴ δόξα τοῦ κόσμου εἶναι ἀνήφορος πρὸς τὰ οὐράνια. Δὲν ὑπάρχει τί πλέον ἀρεστὸ εἰς τὸν Παντοκράτορα Θεόν, ἢσον οἱ κοινωνίες καλοσυστημέναι καὶ καλοθεμελιωμέναι τῶν ζώντων. Οἱ ἀριστοὶ σκηπτροῦχοι, οἱ σοφοὶ ῥήτορες, οἱ ἐπαινεμένοι ἥρωες, χαίρουντα τὰ πρῶτα ὄρονιά τῆς μακαριότητος εἰς φωτεινὴν αἰωνιότητα.

Ὁ Κικέρωνας τὰ γράφει, κύριοι, καὶ οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος τῆς Ρώμης δὲν θυμιάζουν, πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν, τοὺς ἐξόχους ἄνδρας θεμελιωτάς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τοῦ ἔτους τῆς χάριτος 1821 ; Προικισμένοι ψυχῆς ἀθανάτου, ἡ θεία δικαιοσύνη δὲν τοὺς ἐγκατέλειψε, δὲν τοὺς ἐγκατέλειψε μετὰ θάνατον, οἱ ὅποιοι ζωὴν καὶ νεότητα καὶ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου ἐκινδύνευσαν διὰ νὰ στήσουν τὰ πρωτεῖα τῆς ἀληθινῆς λατρείας τοῦ Ὑψίστου εἰς τὴν ἐνδοξον γῆν τῆς Ἑλλάδος. Ἄν ἡ θεία ἀνταμοιβὴ τοὺς ἔλειπε, τί ἀπόλαυσαν ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ζῶντας ; Σῦρτε εἰς τὸ κοιμητήριον τῶν Ἀθηῶν ! Οὐτε ἓνα μάρμαρον λευκὸ δὲν σκεπάζει τὰ ὅσα τοῦ Ζαῆτη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη ! Ἄν αὔριον - μεθαύριον ἀποθάνει ὁ νεκροθάφτης θὰ χάσωμεν καὶ τὰ ἔχνη τοῦ χώματος τῆς πατρῆς τῶν. Τί κακὸν σᾶς ἔκαμν εἰς τὰ ζῶντα τους, πού τοὺς περιφρονεῖτε εἰς τὸν θάνατόν τους ;

Ἐγὼ δὲν θὰ ἀφήσω ἀπαρηγόρητους τοὺς φίλους μου. Τὸ ἓνα καλεῖ τὸ ἄλλο. Βούλομαι σήμερον εἰς τὴν πανήγυριν τῆς ἡμέρας τῆς 25 Μαρτίου, βούλομαι νὰ κάμω μίαν αἴτησιν, μίαν παράκλησιν εἰς τὴν Βασιλείαν, εἰς τοὺς Ἱερεῖς, εἰς τοὺς Προέδρους τῶν Νομοθετικῶν Σωματίων, εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, εἰς τὸν Λαόν, εἰς τὰ ἄψυχα κτίρια τῆς πατρίδος. Ἀλλὰ, πρὶν ἀκούσετε τὴν δέησίν μου, ἀκροασθῆτε διήγημα σύντομον, ἱστορικότατον. Εἰς τὰ 1799 ἡ πόλις τῆς Νεαπόλεως ἔκαμε πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς καὶ ἐκέρδισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς, τὴν ὁποίαν αὐτὸς τῆς ἤρνεῖτο. Ἐπέστρεψε ἔπειτα ὁ Φερδινάνδος, νικητὴς τοῦ λαοῦ του, μετὰ τὴν βοήθειαν Ἀγγλοῦ ναυάρχου, μισήτοῦ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς τὸν κόσμον διὰ τὴν ἀνόσιον συνδρομὴν του. Ἐπέστρεψε καὶ ἔβαλε σπαθὶ εἰς τοὺς ἀξιωματικούς τῶν φιλελευθέρων. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν φανευμένων ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ δικαστήρια ἦτον καὶ ὁ Καρατζιόλης, θαλασσινὸς ἄνδρας, γνωστός, ἐπίσημος καὶ σεβάσμιος. Τοῦ ἔδωσαν τὰ ποδάρια μετὰ λιθάριον καὶ τὸν ἐπέταξαν εἰς τὸν γιανὸν τῆς πατρίδος του. Ὁ Φερδινάνδος ἦτον ἀραμένος εἰς τὸν λιμένα, μέσα εἰς πλοῖον Ἀγγλικόν. Τὸ κουφάρι τοῦ Καρατζιόλη ἐφούσκωσε καὶ ἀνέβηκε εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γιανοῦ. Ἡ θάλασσα τὸν ἔφερε ἴσια εἰς τὸ καράβι τοῦ Φερδινάνδου. Οἱ ναῦτες τὸν εἶδαν, ἐσκόρπισε ἡ φωνὴ εἰς τὸ πλοῖον. Ὁ παλαιὸς ναύαρχος τῆς Νεαπόλεως, μετὰ τὰς πλάτας ψηλά, ὀρθώνετο ἀπὸ τὸ κύμα. Ὁ Φερδινάνδος τὸν εἶδε καὶ ἀγανακτισμένος λέγει εἰς ἓναν ἱερέα, πού ἔτυχε πλησίον του : — Τί θέλεις, τί γυρεύεις αὐτός ; Τί νομίζετε πῶς τοῦ ἀποκρίθη ὁ ἱερέας : — Τί θέλεις ; Τί γυρεύεις ; Μνῆμα χριστιανοῦ !

Μνῆμα χριστιανοῦ ζητεῖ καὶ ὁ ἀρχαῖος ἀταφὸς στρατηγός σας. Τὸ ζητεῖ ἡ Ἁγία Λαύρα, εἰς τὸν ναὸν τῆς ὁποίας ἔσυρε πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν θήκη τὸ σπαθὶ τῆς ἐλευθερίας, εἶναι ἔτη 27 καὶ ἐτζάκισε τὸ θηκάρι. Ζητοῦν τὰ ἱερά ὀνόματα τοῦ ἀμφιθεάτρου τῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς Βουλῆς, ζητοῦν τὸ ὄνομα τοῦ συναδέλφου τους νὰ συναριθμηθεῖ καὶ αὐτὸ εἰς τὰς ἡρωϊκὰς τῶν στήλας.

Ἀγνοοῦμεν, κύριοι, ἂν ὁ φόνος του ἔγινε ἐκ προμελέτης ἢ ἂν ἐστάθη ἀξιοθρήνητος χωρὶς προμελέτην δυστύχημα. Ἀλλ' ἐκεῖνο πού ἠξεύρομεν, βέβαιον, εἶναι ὅτι αὐτὸς ἐστάθη ἓνας ἀπὸ τοὺς κούργους τῆς Ἐλευθερίας μας. Ὅταν πολλοὶ καὶ ἐγὼ ἐχαιρόμεθα τὰς ἡδονὰς τῆς πρώτης νεότητος, αὐτὸς ἴδρωνε εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης. Οἱ νέοι καὶ οἱ νέες, πού με ἀκοῦτε σήμερον, ἐκλαίετε εἰς τὸ βυζὶ τῆς βυζιάστρας σας καὶ αὐτός, πλησίον τῆς κούνιας σας, ἐφότυε τὸ δένδρον τῆς Ἐλευθερίας, δένδρον πού δὲν ἔμεινε ἄκαρπον.

Ἄν ἀγαπᾶτε, κύριοι, τὴν Ἐλευθερίαν, ἂν ἀγαπᾶτε τὴν Βασιλείαν, κορωνίς καὶ σχολεῖον τῆς Ἐλευθερίας, σέβεσθε τοὺς πρωταίτιους τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας. Ποία ἕλλη γενεὰ ἀπὸ τὴν πα-

ροῦσαν εἰς τοὺς αἰῶνας ἔχει ἀρμοδιότερα προσόντα νὰ ἐκτιμῆσει τὴν ἀξίαν τῆς Ἐλευθερίας ; "Οποῖος ἐγεννήθη καὶ εἶναι ἐλεύθερος δὲν ἐκτιμᾷ προπόντως τὰ δεινὰ τῆς δουλείας, δὲν τὰ γνωρίζει. "Οποῖος ἐγεννήθη καὶ εἶναι δοῦλος ἀγνοεῖ τὰ ἀγαθὰ τῆς Ἐλευθερίας, δὲν εἶδε τὸ φῶς τῆς. Ἴμεῖς τὰ εἶδαμεν, τὰ ἐγεύθημεν καὶ τὰ δύνω, δουλείαν καὶ ἐλευθερίαν, ἐπειδὴ ἐγεννήθημεν δοῦλοι καὶ εἴμεθα ἐλεύθεροι. Οἱ μεταγενέστεροί μας θὰ εἶναι μόνον ἐλεύθεροι. Οἱ προγενέστεροί μας ἦτον αἰχμάλωτοι Τυραννίας. Καὶ σὰς λέγω ὅτι ἂν αἱ θεοὶ ἔδωσαν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς Ἐλευθερίας τόσα δεινὰ, ὅσα καὶ εἰς τὴν Τυραννίαν, προτιμητέα ἀπὸ γενναιοκάρδους ἀνδρας ἢ Ἐλευθερία μὲ τὰ δεινὰ τῆς περὶ ἢ ἀπατηλὴ ἡσυχία τῆς Τυραννίας.

Ἄλλ' εὐτυχία καὶ δόξα θὰ συνοδεύουν τὴν Ἑλληνικὴν Ἐλευθερίαν καὶ Βασιλείαν, ἂν λατρεύομεν τὸ ἅγιον ὄνομα τοῦ Ὑψίστου. Ἄς σφραγίσωμεν λοιπὸν τὸν λόγον μας μὲ τὸ ὄνομά του καὶ δεόμενοι τὴν χάριν του :

— Θεέ, δῶσε εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν εὐτυχίαν καὶ δόξαν, ἐμπνευσέ τον διὰ παντὸς ἀγαθοεργήματα καὶ δικαιοσύνην. Κάμε ἢ περῶσα ἡμέρα νὰ πανηγυρίζεται εἰς αἰῶνας αἰώνων, ἀπὸ χεῖλη ἐλεύθερα ἀνδρῶν, εἰς τὰ χῶματα τῆς πατρίδος μας καὶ τοῦ κόσμου. . .

24. ΠΕΡΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ*

(ΛΟΓΟΣ 16-1-1849)

"Όταν θέλωμεν νὰ στολίσωμεν τὰ σπίτια μας θέτομεν εἰς τὰ παράθυρά μας γλάστρες μὲ λουλούδια ἢ στολίζομεν τὰ ἐνδότερα τῆς κατοικίας μας μὲ εὐωδικὰ τριαντάφυλλα καὶ μὲ φοῦλια. Μοῦ φαίνεται, λοιπὸν, σήμερον ἀρκετὰ στολισμένον καὶ εὐωδικὸ τὸ νομοθετικὸ ἀμφιθέατρο τῆς πατρίδος, χάριν τῆς ἐδῶ παρουσίας σας β. [ουλευτῆς] καὶ πολιτισσας τῆς Ἑλλάδος. Τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἔπαινος αὐτὸς ἀρμόζει μᾶλλον εἰς τὰς νέας ἢ εἰς τὰς ἡλικιωμένες δυνάμεις νὰ κάμω ἔπαινον ὄχι μικρότερον, ὅτι δηλαδὴ, ἂν ὁ καιρὸς ἐμάρανε εἰς τὸ πρόσωπόν τους τὰ ἄνθη τῆς νεότητος, ἢ ψυχὴ τους εὐωδιάζει ἀπὸ ὅλα τὰ ἄνθη τῆς ἀρετῆς, ἀφοῦ μὲ τόσην προθυμίαν ἦλθαν νὰ ἀκροασθοῦν τὸν περὶ ἀθανασίας λόγον, κείμενον θεάρεστον, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθεῖ ἀδύνατος ὁ λογογράφος. Ἀλλὰ ἂν καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα δὲν τὰς παρηγορεῖ ἐντελῶς, προσθέτω καὶ λέγω ὅτι οἱ ἡλικιωμένες εἶχατε μιὰ φορὰ τὰ ἄνθη τῆς νεότητος καὶ ὅσες νέες τώρα λάμπουν μὲ αὐτὰ θὰ τὰ χάσουν. Νέοι, εὐμορφες, ἀσχημοί, γέροντες, ἡλικιωμένες, κατεβαίνομεν ὅλοι μίαν πορείαν, τὴν πορείαν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τάφου. Τὸ ἀνήλιο χῶμα θὰ μᾶς δεχθεῖ, ἔρημη ταφόπετρα θὰ πλακώσει τὰ σώματα ποὺ ἐλούζομεν, ἐστολίζομεν μὲ τόσην ἐπιμέλειαν ἢ παγωμένη γῆ θὰ φάγει τὰ δάκτυλα τῆς ὡραίας γυναικός, ποὺ ἔπαιζαν μὲ τόσην χάριν τὸ ἀρμονικὸν κλαβίρι, μαῦρον χῶμα θὰ λυώσῃ τὴν παλάμην τοῦ παλικαριοῦ, ποὺ ἐχούφτωνε μὲ τόσην προθυμίαν τὴν ἔθνικὴν ρομφαίαν εἰς ἡμέρα πολέμου. Ἀλλὰ, παρέχει τοῦ τάφου, τί εἶναι ; Ἡ θεία μοῖρα, τὰ θεῖα θεσπίσματα, τί γράφουν, τί ἐνομοθέτησαν διὰ τὴν ψυχὴν ;

Δὲν ἔρχομαι μηνυτῆς ἀγνώστων πραγμάτων. Γὰρ ὄντι, ἂν ἐρχόμουν ἐγὼ σήμερον καὶ ἔλεγα ὅτι θέλω νὰ ἀποδείξω τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, θὰ γινάμουν σχεδὸν ἕνοχος προδοσίας ἢ ὕβρεως ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, αὐτῆς τῆς μητρὸς τῆς φιλοσοφίας, τῆς τροφῆς τῆς θρησκείας, διότι θὰ ἔδιδα ἀφορμὴν ὑποψίας ὅτι, τάχα, περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀμφιβάλλετε. Τί, λοιπὸν, μελετῶ μὲ τὸν νοῦν μου νὰ κάμω ; Ἀκούσετε.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ πεῖρα τοῦ κόσμου μὲ διδάσκουν, ὅτι ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς δὲν λείπει ποτὲ ἀπὸ τὴν καρδίαν τῶν ζώντων. Συμβαίνει μόνον καὶ τὸ φῶς τῆς, ὡς φῶς λαμπάδος, πότε φέγγει πολὺ, πότε μικραίνει ἢ λάμπει τῆς. Καὶ ὅταν πληθαίνει τὸ φῶς τῆς, γεννιοῦνται τὰ ἐνάρετα ἔργα, ὅταν ἐξεναντίας πάλαι μακραίνεται τὸ πῦρ τῆς βασιλεύουν εἰς τὸν κόσμον κακία καὶ μωρία. Ἐγὼ ἔρχομαι νὰ χύσω ἂν δυνηθῶ ὀλίγον ἔλαιον καθαρὸν εἰς τὴν

* Αὐτόγραφο Γεωργίου Τερτσέτη, ἔπιτλο καὶ ἀχρονολόγητο, φφ. 24 γραμμῆνα δίπλευρα (31 x 21), σωζόμενον στὸ ἀρχεῖο μας. Πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν ἐργασία μας «Γεωργίου Τερτσέτη. Ἀνέκδοτοι Λόγοι», ὁ.π., σσ., 151-166.

λαμπάδα της αθανασίας των ψυχών. Αυτή θα είναι ήλη ή προσπάθεια της μελέτης μου ενόπιον των Ἑλληνίδων γυναικῶν, πού ἦλθαν πρὸς ἀκρόασιν τοῦ λόγου μου.

Συχαρίζομαι ὅχι ἀνωφελές νὰ σᾶς εἰδοποιήσω πῶς, εἰς τὸν πολιτικὸν τοῦτον περίβολον, ἔτυχε ἀφορμὴ νὰ λαλήσω περὶ ἀθανασίας ψυχῆς. Πέρυσι κινούμενος μᾶλλον ἀπὸ καλὴν προαίρεσιν, παρὰ ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τῶν δυνάμεών μου, ἐσύνθεσα παραδόσεις πολιτικῆς εὐγλωττίας καὶ ἠθέλησα πρὶν σχολιάσω τοὺς λόγους τῶν ἐπαινεμένων ρητόρων νὰ εἰπῶ τινὰ περὶ κοινωνίας καὶ πολιτευμάτων· ἔκρινα χρήσιμος εἰς τὸν σκοπὸν μου νὰ βάλω εἰς φῶς τὴν θαυμαστὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Νεοῦ τῶν Δελφῶν, τὸ Ἰνώθι σεαυτὸν, νὰ ἐξηγήσω τὰ προσόντα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν πολιτευμάτων καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ ἡ κοινωνία καὶ τὰ πολιτεύματα εἶναι τὸ κείμενον, ἡ ὕλη τῆς πολιτικῆς εὐγλωττίας. Καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων προσόντων, τὸ λαμπρότερον καὶ τὸ θειότερον εἶναι ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Εὐχαρίστησε ὁ λόγος μου τοὺς ἄνδρας σας τὴν 28 Μαρτίου· εἶθε καὶ ἡ ὁμιλία μου σήμερον νὰ φανεῖ ἀρεστὴ καὶ εἰς τὴν ἀκοήν σας.

Ὁ νόμος σᾶς ἐμποδίζει νὰ ἀνεβῆτε εἰς τὸ βῆμα τῶν ρητόρων τῆς Βουλῆς, ἀλλὰ δύνασθε νὰ ἀπολαύσετε καύχημα ὅχι μικρότερον· δύνασθε νὰ διευθύνετε τὰ βήματα τῶν ἀνδρῶν. Θέλω νὰ εἰπῶ ἕναν μεγάλον ἐπαινον τῶν γυναικῶν. Εἶδα, ἔμαθα καὶ βεβαιώνω, ὅτι ἔλοι σχεδὸν οἱ ἀγαθοί, οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Οἰκουμένης, ἀνευρέθησαν εἰς τὰ γόνατα, εἰς τὴν ἀγκάλην ἐναρέτων μενάδων. Ποιὸς δὲν γνωρίζει ἀπὸ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ὅτι ἀρετὴ καὶ θεοσέβεια ἀγίων γυναικῶν βαρβάρους βασιλεῖς ἐχριστιάνευσαν καὶ τοὺς ἡμέρωσαν μετὰ τὴν χάριν τοῦ Βαπτίσματος; Συγχωρήσατέ μου νὰ τὸ εἰπῶ καὶ μὴ σᾶς κατοφανεῖ. Ἰὰ χεῖλην σας εἶναι παντοδύναμη καὶ εἰς κακὸν καὶ εἰς καλόν. Σᾶς παραδίλω ἐγὼ σήμερον ὕπλον μεγάλης ἐξουσίας ἐπὶ καλοῦ, τὴν μελέτην τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν. Ὅχι, τῆ ἀληθείᾳ, ὅτι ἐγὼ γῆρα ἢ ἐκασκεύασα τὸ ὄπλον τοῦτο, ἀλλὰ καθαρίζοντάς το, ἂν τυχὸν ἀράχη ποτὲ τὸ ἐτόλιξε. φ. γγόβολο νὰ τὸ παραδώσω εἰς χεῖρας σας. Νὰ σᾶς ὁμολογήσω τί μοῦ ἐσυνέβη καὶ ὁδηγηθῆτε. Δὲν ἐνόμισα τὸν ἑαυτὸν μου ἀσφαλῆ εἰς τὸν κόσμον, δὲν ὑψηλοφρόνησα, πολὺ εἰπεῖν, παρὰ ἀφοῦ ἐβεβαιώθηκα τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Εἶδα χάριν αὐτῆς τῆς πεποιθήσεως τὴν θειότητά τοῦ ἀθρώπου. Τὸ πῆλινον σῶμα μας μοῦ ἔγινε ἄφατον, περιχυμένο ἀπὸ τὴν κίονιον ἀκτίνα τοῦ πνεύματος. Ἐσβησε εἰς τὴν καρδίαν μου ὁ πόθος πάσης σαρκικῆς ἡδονῆς καὶ ἀναψε κάλλος ψυχῆς. Ἄν αὐρίον, μεθαύριον, ἢ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος μοῦ ἔλεγε: «Πάρε ἄρματα, κίνησε ὅπου πρέπει, ὅπου οἱ πατέρες τῆς πατρίδος καλοῦν ἑλληνικὴν πανστρατιάν», θὰ ἐπήγαινα ὅχι διὰ νὰ ἀποχτήσω κήπους, ἀμπέλια ἢ δόξα, ἀλλὰ διὰ νὰ στολίσω μετὰ καύχημα πνευματικὸν τὴν ψυχὴν μου. Ἐρωτώμενος, ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, νὰ ἀποκριθῶ: «Ἰμουν καὶ ἐγὼ μετὰ τοὺς ἐλευθερωτάς τῶν Ἑκκλησιῶν τοῦ Ἰψίστου».

Ἀλλὰ πῶς ἔφθασα εἰς τὴν εἶδησιν, εἰς τὴν ἀκραν πεποιθήσιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς; Ἴδού τὸ κείμενον τῆς μελέτης μας.

Θὰ σᾶς διηγηθῶ τὴν περιήγησίν μου εἰς εὐρεσιν καὶ μεστὴν γνῶσιν τῆς μεγάλης ἀληθείας. Θὰ σᾶς ξεμυστηρευθῶ πῶς ἄρεσε εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν, ἐπειδὴ εἰς τὴν χάριν τῆς ἀποδίδω τὴν εὐτυχίαν μου, πῶς εὐαρεστήθη διὰ μέσου κινδύνων καὶ ἁμαρτίας καὶ μετανοίας νὰ εὐλογῆσει τὴν ποντοπορίαν μου. Ἐλύσα τὸ πλοῖον τῆς ἐρευνᾶς μου ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ὀρθοκείας καὶ τῆς σοφίας τοῦ χειροῦ μας, τῆς ἐποχῆς μας. Μακάριοι ἡμεῖς ἂν ἐκτιμῶμεν, ὡς πρέπει, τὴν ἀξίαν τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεώς μας. Ἐγεννήθημεν εἰς ἡμέραν πανηγύρεως, ὁ κόσμος ἀγαλλιά ἀπὸ χαρᾶν. Πιστεύσατέ το καὶ ἀκούσατε. Ὁ Σωκράτης, ὁ σοφώτερος τῶν Ἑλλήνων, ἀμφιβάλλε ὄρες - ὄρες διὰ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· τὴν εἶπε μίαν ἐλπίδα μαγευτικὴν, καὶ οἱ μικρότεροι τῶν Χριστιανῶν δὲν ἀμφιβάλλομεν ποσῶς σήμερον. Τί περιπλέον; Ὁ Σωκράτης διότι ἐδίδασκε ἐνότητά Θεοῦ, ἀθανασίαν ψυχῆς, τὸν πότισαν κόνειον οἱ συμπολίτες σου καὶ οἱ ὀλίγοι σου φίλοι τοῦ ἐσφάλισαν τὰ μάτια εἰς σκοτεινὴν φυλακὴν. Καὶ ἐγὼ ξεφώνησα τὸν λόγον τῆς ἀθανασίας εἰς τὸ ἱερὸν κατάστημα τῶν νόμων καὶ μετὰ ἀκροάζοντο Ἀθηναῖοι καὶ ξένοι εὐχαρίστως καὶ σήμερον εἰς ὑπανδρευμένους, ἀνὺπαντρες, κοράσια, χῆρες σεμινοτάτου βίου, ἔρχομαι νὰ εἰπῶ νέον λόγον ἀθανασίας. Μητέρες, συγατέρες ἐλευθέρων ἀνδρῶν, ρόδα ἀμάραντα τῆς Παρθένου τῶν Χριστιανῶν, ἂν ἡ πίστις σας εἰς τὸν Θεὸν ἰσοδυναμήσει μετὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεώς σας, ἀκροασθῆτε, παρακαλῶ, τὸν λόγον μου, τὸν ὁποῖον ἐσύνθεσα ἀποβλέποντας ἵτι θὰ τιμηθῶ ἀπὸ τὴν ἀκρόασιν τῶν ἐκλεκτοτέρων γυναικῶν τῆς πρωτεύουσας τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Εί; τὰ 1836 ἐταξίδευσα εἰς τὴν Πελοπόννησον· με εἶχε πάρει πόθος νὰ ἰδῶ τὲς ἀρχαιότητες τῆς περιφήμου γῆς. Εἶδα τὰ χῶματα τῶν Μυκηνῶν καὶ τὰ πέτρινα λεοντάρια εἰς τὴν θύραν τους. Εἶδα τὴν πατρίδα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀφιέρωσα καὶ μιστὴν ἡμέρα εἰς τὸ στάδιον τῆς Ὀλυμπίας καὶ εἰς τὰ δενδρολογημένα ὀλόγυρα καταράχια τῆς. Ἐνα πρωὶ ἐκίνησα ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά καὶ ἐπῆγα εἰς μίαν Ἑλληνικὴν πόλιν μεγάλην, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀπομεινάρια τῆς καὶ λέγουν ὅτι εἶναι ἡ Μυκτινεία. Ἐπεριδιάβαζα τὰ ἐρείπια, ὅταν ἀκούω φωνὴν καὶ ἦτον φωνὴ γέροντος ἀπομάχου, ὁ ὁποῖος μ' ἐσυνόδευσεν καὶ ἔλεγε : «—Δὲν ἦτον ἐδῶ νέοι καὶ νέες, δὲν ἦτον βρῦσες μετὰ τὰ κρῦα νερά καὶ στρατιῶτες μετὰ ἄρματα ;».

Ἡ φωνὴ τοῦ γέροντος μοῦ ἐφάνη ὡς τὸ πλέον εὐγλωττο μοιρολόγι εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀλλ' ὁ λόγος του μοῦ ἐχρησίμευσεν καὶ ὡς φανὸς μεγάλος, ποῦ ἐφώτισεν εἰς τὰ μάτια μου καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ ἐρείπια τῆς Οἰκουμένης ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ποῦ εἶναι, ἔλεγα, ἡ πόλις τῆς Παλμύρας καὶ ἡ Μέμφις, ποῦ οἱ ἀνδρειωμένοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ; Ποῦ οἱ Τρωαδίτες ἤρωες καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, στρατοπεδευμένοι εἰς τὰ παραθαλάσσια τῆς Τρωάδος ; Ποῦ τὸ Καπιτώλιον τῆς Ρώμης, μετὰ τοὺς δαδναστολισμένους ὀπλαρχηγούς τῆς ; Ποῦ ἡ πόλις τοῦ Περικλέους ; Ποῦ ἡ εὐμορφὴ καὶ εὐγλωττὴ Ἀσπασία καὶ ἡ Ἑλένη τοῦ Μεγάλου ; Ποῦ εἶναι ; Ἡ ἡχώ τῆς γῆς μοῦ ἀποκρίνετο : «Ποῦ εἶναι ; Ποῦ εἶναι ;» Καὶ σήμερον εἰς τὸ θέαμα τοῦτο, ποῦ ἔχω ἐνώπιόν μου, θέαμα κάλλους καὶ ζωῆς, σωστά - σωστά τί βλέπω, τί διακρίνω ; Βλέπω εἰκόνα Θανάτου, ἀκούω μοιρολόγια ἐνταφιασμοῦ. Οἱ νεώτερες, ποῦ με ἀκούετε, ἂν ἔχετε ἀραβωνιαστικὴν ἢ σύζυγον εὐαίσθητον, αἷμα τῆς καρδίας του δίδει νὰ ἔχει χάρισμα ἀπὸ τὸ χέρι σας, μαλλιά τῆς κεφαλῆς σας, κι' ὅμως, μ' ἔλον τοῦτο, ἡ εὐμορφὴ αὐτῆ κεφαλῆς σας, τὸ γελοῦμενον πρόσωπόν σας, ποῦ λούζετε τὲς αὐγὰς μετὰ εὐωδικὰ ἀθόναρα θὰ λυώσῃ εἰς τὸ κρῦον χῶμα τῆς γῆς. Δὲν δώσατε τάχα ποτὲ φιλή με δάκρυα εἰς φίλους στενοῦς, εἰς ἀδελφὸς ἢ εἰς τέκνα, φιλή Θανάτου ; Νέων καὶ γερόντων, κορασιῶν καὶ γυναικῶν, πυκνώνονται ἀδιακρίτως εἰς τὰ κοιμητήρια οἱ τάφοι.

Μάρτυς μοῦ ὁ Θεὸς ὅτι δὲν σᾶς ἤφερα ἐδῶ διὰ νὰ σᾶς λυπήσω, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ τὸ ἀποφύγω. Διὰ νὰ βεβαιωθῆτε τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ σᾶς βεβαιώσω τὸ βέβαιον τοῦ θανάτου. Μὴν νομίζετε ὅτι ἔλοι πιστεύωμεν τὸν Θάνατον ἢ εἰς ὅλας τὲς ὥρας τῆς ζωῆς μας. Ποιὸς ἀναμάρτητος, γυνὴ ἢ ἄνδρας ; Ἡ ἐλασινὴ ὥρα τῆς ἀμαρτίας μας μαρτυρεῖ τὴν ἀπιστίαν μας εἰς τὸν Θάνατον. Ἄν πιστεύωμεν ὅλας δυνάμεσι τὸν Θάνατον δὲν θὰ ἀμαρτάνωμεν. Ὁ Θάνατος εἶναι ἡ ἀγωγὴ τοῦ Θεοῦ, ποῦ μᾶς σύρει νὰ δώσωμεν λόγον τῶν πράξεών μας ἐνώπιον τοῦ Ἀνωτάτου. Ὅταν ἀμαρτάνωμεν, τὴν ἀγωγὴν αὐτὴν ἀφηροῦμεν καὶ δὲν ἔχομεν μέριμναν τοῦ θανάτου. Ὑπερβέβαιοι λοιπὸν ἡμεῖς τοῦ θανάτου, θὰ ἀφιερῶσωμεν τὸ ἄκρον τῆς προσοχῆς μας νὰ γνωρίσωμεν τί ὑπάρχει παρέκει τοῦ ἐνταφιασμοῦ. Τρίζουν τὰ κόκκαλά μας εἰς τὸν τάφον, μαδιέται ἡ κεφαλὴ μας, τὸ φῶς τῶν ὀμματιῶν μας γίνεται στάκτη, διαλύεται τὸ σῶμα μας ὅλον. Ἀλλὰ ὁμοίως τάχα διαλύονται, γίνονται ἄφαντα καὶ τὰ ἔργα μας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ;

Εἰς τὴν νεότητά μου, εἰς τὴν μέθην τῆς δυνάμεώς μου, ἐπρόδωσα τὴν πατρίδα μου ἢ ἐξ ἐναντίας ἐπληρώθηκα εἰς τὰ στήθη διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ; Ἡ ἔχυσεν χολὴν ὕβρεως εἰς τὸν δίκαιον ἢ ἐπροσπάτευσεν μετὰ καρδίαν τοὺς ἀθώους ; Νέα εὐμορφὴ ἐφύλαξε πίστιν εἰς τὸν ξενιτευμένον τῆς ἄνδρα, ὡς ἡ Πηνελόπη, ἢ ἔφυγεν μετὰ τὸν ἐραστήν τῆς, ὡς ἡ Ἑλένη ; Φίλος ἐπιβουλεύθη τὸν φίλον του ἢ ἐπιμελήθη ὀρφανά, ἀθῶα καὶ ἀδύνατα ; Μία εἶναι τάχα ἡ σημασίαι ὅλων αὐτῶν τῶν πράξεων, μία ἢ σημασίαι ἀρετῆς καὶ κακίας ; Ὡς ὁ ἥλιος τοῦ οὐρανοῦ ἀδιακρίτως φωτίζει τὰ περιβόλια τῆς γῆς ἢ τὰ ἄχαρα σπήλαια, τέτοιαι λογῆς καὶ ὁ Θεὸς θεωρεῖ τὸν καλὸν καὶ τὸν ἄδικον ; Ἡ δικαιοσύνη του δὲν βάζει διαφορὰν ἀπὸ τὸν πιστὸν εἰς τὰ θελήματά του καὶ ἀπὸ τὸν αἰχμάλωτον τοῦ Ἐωσφόρου ; Δὲν εἶναι δυνατόν, ἀντιβαίνει εἰς τὴν συνείδησιν, εἶναι ἐναντίον τοῦ νόμου, καὶ ἂν εἶναι ἄς μὴν τὸ πιστεύσωμεν.

Ἐρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ τοὺς λόγους τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἀκολουθήσατέ με εἰς τὴν ἐρευνά μου, ὡς τὸ βρέφος ἀκολουθεῖ τὴν βυζάστρα του. Καὶ ἐγὼ ἀκολούθησα ἄλλους καλύτερους μου. Ἐλάτε νὰ πιῶμε μαζὶ γάλα ζωῆς.

Εἶναι δύο κόσμοι, φυσικὸς καὶ ἠθικὸς. Εἰς τὸν φυσικὸν βασιλεύει ἡ ἀνάγκη, εἰς τὸν ἠθικὸν ἡ ἐλευθερία. Ἰδέτε τὸ θέαμα τῆς φύσεως· ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, μεσημεριάζεται, βασιλεύει κύριον πάλε, προσιμιάζοντας ὁ αὐγερινός, λάμπει ὁ θαυμαστός του δίσκος εἰς τὲς ἐρημιὰς τοῦ αἰθέρος. Σκεφθῆτε καὶ τὸ κίνημα τῶν καιρῶν τοῦ ἔτους. Ἐρχεται ἡ ἀνοιξίς μετὰ τὰ φύλλα τῆς καὶ μετὰ τὰ ἄνθη,

εἰς τὸ θερμὸ καλοκαίρι ὀριμάζουσι τὰ πάντα, μακραίνονται τὸ φθινόπωρον, βυθίζονται εἰς ἄφαντον χάσμον τὸν χειμῶνα. Ἄλλο φαινόμενον ἐξαίσιον ἀκόμη τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὰ σπλάγγνα τῆς νεφέλης βροντᾷ, χύνεται ὁ κεραυνός. Εἰς τὴν τυφλὴν του συρμὴν τζακίζει τὰ δένδρα τοῦ δάσους, πλῖγει πλοῖα εἰς τὴν Θάλασσαν, φονεύει βόας, ἀνθρώπους, σχίζει παλάτια εἰς κῆς στεριές. Ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα καὶ συμβάντα ἀκολουθοῦν νόμον ἀνάγκης.

Φυλλολογήσετε τώρα καὶ τὸ βιβλίον τοῦ ἠθικοῦ κόσμου καὶ κρίνετε ἂν βασιλεύει ἐλευθερία, τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Πόλις ἐρημώνεται, τὰ σπίτια καίονται. Ἦτον ἀνοιξὶς π.Χ. καὶ τὰ χωράφια ἐστολίζοντο ἀπὸ τὰ δῶρα τῆς Δήμητρας, τὰ ἄτια τῶν ὑπαστραχηλῶν καὶ τὰ ποδάρια τῶν στρατιωτῶν καταπάτισαν τὰ χαρίσματα τῆς Δήμητρας, τῆς εἰρηνικῆς θεᾶς, ὁ γεωργὸς βάφει μὲ τὸ αἷμα τοῦ τὸ ἀστάχυ, ποὺ ἐπότησε μὲ τὸν ἰδρώτα του. Δὲν εἶναι ἡ τυφλὴ ἐνέργεια τοῦ κεραυνοῦ, ποὺ ἔκαμε ὅλα αὐτὰ τὰ κακά, ἀλλὰ νοῦς, Ἡέλησις καὶ χέρι ἀνθρώπου. Ἐκτιμῶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἔργων, ὅχι ἀκόμη τὴν ἀξίαν των. Παίρνω ἄλλο παράδειγμα, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ὑψίστος ἔθεσε τὸ πρωτόπλαστο ἀνδρόγυνον εἰς τὸν ἐπίγειον παράδεισον. Φάγετε, τοὺς εἶπε, ἀπὸ τὸν καρπὸν τῶν δένδρων ὅλων, ἐνῆς μόνον δένδρου μὴ γευθῆτε τὸν καρπὸν. Παρήκουσαν, πλὴν ἔκαμιν πράξιν ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς ἀνέγνωσε τὸν νόμον εἰς τὸν Ἀδάμ καὶ εἰς τὴν Εὐάν, πλὴν δὲν ἔβαλεν ζυγὸν εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Τοὺς ἔφησε καὶ τοὺς δύο ὑπευθύνους, ὑπολόγους πρᾶξοῦς ἢ ὑπακοῦς. Ἐνας περίφημος Ἀυτοκράτωρ τῆς Ρώμης, ὁ Τίτος, λυπημένος ἔλεγε μιὰ φορὰ κατὰ τὸ δεῖλι τῆς ἡμέρας: «—Δὲν ἐβασιλεύσα σήμερον, δὲν ἔκαμα καλὸ εἰς κινέαν». Παραπονεῖτο τουτέστι ὅτι δὲν ἔκαμε χρῆσιν τῆς Ἐλευθερίας του. Βασιλεία εἶναι ἡ Ἐλευθερία¹. Ὁ ἄνθρωπος κάμνει χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του, εἴτε ἐπὶ καλοῦ, εἴτε ἐπὶ κακοῦ ἢ πρᾶξι καὶ αὐτῆς μένοντας ἄεργος. Ποῦς δύναται νὰ ἀρνηθεῖ ὅτι ὁ Νέρωνας, ἂν εἶχε κάμει χρῆσιν ὀρθὴν τῆς ἐλευθερίας του καὶ θελήσεώς του, θὰ ἐβασιλευσε σὺν τὸν Μ. Αὐρήλιον; Ἡ Κλυταιμνήστρα, ἂν ἤθελε, θὰ φύλαττε πίστιν γάμου εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ περιφήμου ἀνδρός της, ἂν ἤθελε δὲν θὰ τοῦ ἐγένετο φόνισσα εἰς τὰ ἐπιστροφικά του ἀπὸ τὴν Ἰρωάδα. Ἡ Πηνελόπη μένει καύχημα τῶν γυναικῶν εἰς τὸν κόσμον καὶ Ὀρίαμβος καλῆς θελήσεως, ἐλευθερίας.

Δὲν μᾶς μένει, μού φαίνεται, ἀμειβολία ἀπὸ τὰ εἰρημένα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κύριος τῶν πράξεών του. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία τῶν ἔργων καλεῖ, προκαλεῖ ἀμειβὴν ἢ τιμωρίαν. Ἀφρίζει ἡ Θάλασσα, πλῖγει πλοῖα καὶ ἀνθρώπους Ἀστράφτει τὸ δακρύχαρο μολύβι ἀπὸ χέρι ἀνθρώπου καὶ φονεύει ἄνθρωπον. Φρενίτης Βασιλέας ἠθέλησε νὰ ἀλυσοδέσει τὸν Ἑλλήσποντον, ὅταν τὸ ἄγριο κύμα ἐσύνηριψε τὰ καράβια του εἰς τὰ βράχια τοῦ Ἄθωνος καὶ ὁ κόσμος γελᾷ διὰ τὴν ἀφροσύνην τοῦ Βασιλέως. Δὲν γελᾷ ὅμως ὁ κόσμος, ὅταν οἱ νόμοι τοῦ κράτους ἀποκεφαλίζουσι φονεὰ μαρτυρημένον. Εἶδα εἰς τοὺς Παρισίους, κατὰ τὸ ἔτος 1821 καταδικῆν ἄνδρὸς μητροφόνου. Τοῦ ἔκοψαν τὸ χέρι τοῦ εἰς τὸν σφυγμὸν ἐπέδησε ἡ παλάμη του, ὡς πέτρα, ἀπὸ τὴν σφενδόνῃ ἐπειτα τὸν τελείωσαν. Οἱ θεαταὶ ἐθρηνήσαμεν, πλὴν δὲν ἠδραμεν τί ἐπιλήψι[μον] εἰς τὴν ἀπόφασιν.

Ἡ κρίσις, τὰ ἄψυχα διοικοῦνται ἀπὸ ἀνάγκην. Ποῖον μυστήριον Θεοῦ ἐμπεριέχει αὐτὸς ὁ ὀργανισμὸς ἀγνωσῶμεν, τὸ φαινόμενον ἡμῶς εἶναι ὁμολογούμενον, ἀναντίρρητον. Τὸ αὐτεξούσιον ἐξοναντίσε ἐδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον. Δύναται ὁ Ὀνητὸς νὰ πρᾶξῆ τὸς νόμους τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, δύναται νὰ συμμορφωθεῖ μὲ αὐτοὺς καὶ νὰ πληρώσει τὴν διαταγὴν τους ἢ νὰ τοὺς ἀμελήσει ἀφήνοντάς τους εἰς ἀχρηστίαν. Ἀλλὰ ποῖοι εἶναι οἱ νόμοι τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, τοῦ κόσμου τῆς ψυχῆς; Ἀνακεφαλαιώνονται εἰς ὀλίγα λόγια. Μελέτησε, εὔρε τὴν ἀλήθειαν, πρᾶξε τὸ καλόν. Γενῆτε κέλαιοι, ὡς ὁ Πλάστης σας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶπεν μὲ θεῖον κάλλος λόγου ὁ Αὐτρωτῆς. Τὸ τέλειον εἶναι ὁ νόμος τῶν ψυχῶν. Τελειότης εἶναι νὰ λατρεύεις τὸν Πλάστην σου, τελειότης νὰ ἀγαπᾷς τὸν πλησίον σου. Καὶ ἔχεις τὸ ἐλεύθερον νὰ δοξάζεις τὸν Θεὸν ἢ νὰ τὸν παραβλέπεις, νὰ βοηθᾷς τὸν ἀδελφόν σου ἢ νὰ τὸν ζημιώνεις, πλὴν αὐτὴ ἡ ἐλευθερία γεννᾷ τὴν ἀξίαν ἢ τὴν παρᾶξίαν τῶν ἔργων, τὴν εὐθύνην, τὰ βραβεῖα ἢ τὴν ποινήν. Ἀκούσατε. Ὁ Θεὸς εἶναι νομοθέτης, καὶ ὡς Θεὸς νομοθέτης, δίκαιος, καὶ τέλειος, ἐπροίχησε τὸν ἄνθρωπον μὲ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκλογῆς καλοῦ καὶ κακοῦ, ὡς ἀποδείξαμεν. Ἡ δικαιοσύνη του δὲν ἐσυμπλήρωσε τάχα τὸν νόμον του μὲ ἀνταπόδοσιν καλοῦ πρὸς τὸν καλὸν καὶ βλάβης πρὸς τὸν κακόν; Ἐπειτα ὁποιοσδήποτε νόμος ἢ θεῖος ἢ ἀνθρώπινος πρέπει νὰ ἔχει τὸ κύρος του, ἕνα τί ἀναγκαστικὸ τῆς χρήσεώς του, ἀλ-

1. Ὑπογραμμισμένον ἀπὸ τὸν Τερτσέτη.

λέως είναι άπλή συμβουλή, είναι καλύβη κτισμένη εις χείλη ποταμοῦ. "Ανευ κύρους, ὁ ἠθικὸς κόσμος θὰ ἔσται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀνέμων, τῶν παθῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν θὰ ἰσοδυναμοῦσε οὔτε μὲ τὴν ἀξίαν τοῦ φυσικοῦ κόσμου, κόσμου στερεωμένου εἰς νόμους ἀλκυθιάστους. Τὸ κύρος τῶν νόμων τοῦ ἠθικοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἡδὼνὴ πρὸς τὸν ἀθῶον, ὀδύνη πρὸς τὸν παραβάτην. Ποῦ πραγματοποιοῦνται τὰ βραβεῖα ἢ ἡ τιμωρία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων; Εἰς τὴν ὁρατὴν σκηνὴν τῆς ζωῆς μας, εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσίας, εἰς τὰς πολιτεῖες τῆς Εὐρώπης ἢ εἰς τὰ δάση τῆς Ἀμερικῆς. Ἄς ἐρευνήσωμεν ἀπαθῶς. Καὶ οἱ νόμοι τῆς πατρίδος βραβεύουν ἢ τιμωροῦν. Πόση ὅμως ἡ ἀτέλειά τους. Ἄλλοτε τὸ δυσανάλογο τῆς ποινῆς ἢ τῆς ἀνταμοιβῆς, ἄλλοτε ὁ ἐγκληματίας ἀπολύεται καὶ ὁ ἀθῶος πάσχει δεινὰ ἀνήκουστα. Ἡ κοινὴ γνώμη ἀποζημιώνει τὸν ἐνάρετον, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ὄχι σπανίως θυμιάζει τὸν ὑποκριτὴν ἢ τὸν εὐτυχημένον εἰς τὸν κατήφορον τῆς κακίας. Ἡ συνείδησις τοῦ καθενός, τῆ ἀληθεία, εἶναι ὡς κύρος τῶν θείων νόμων. Ὁ δίκαιος ἀναπαύεται εἰς τὴν γαλήνην τῆς καρδίας του, ὁ ἄδικος καίεται ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν ἀνοσίων ἔργων. Ὁ εἴργιος, τὰ λεοντάρια, τρώγουν ἄνθρωπον καὶ πλῆγιάζουν ἔπειτα ἡσυχα. Φονεὸς ἄνθρωπος τυραννεῖται ἀπὸ τὸ ἄγριον κούταγμα τῶν φονευμένων. Ξυπνᾷ εἰς τὸ ἦνειρό του καὶ ἔντως ἰδρώτας τρέχει ἀπὸ τοὺς πόρους του, τὸ ἀθῶον αἷμα χυμένο τοῦ ἀδελφοῦ του. Τρέμει εἰς τὰ σκοτάδια τῆς νυκτὸς καὶ φωνάζει τὴν φωνὴν τοῦ Κάϊν: "Ὅποιος μὲ ἀπαντήσῃ αὔριον θὰ μὲ φονεύσῃ. Ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως δὲν βασανίζει ὅμως καὶ πάντοτε τὸν κακοῦργον. Ἡ φύσις του σκληρύνεται εἰς τὸ ἀμάρτημα. Πηδᾷ χωρὶς φόβον ἀπὸ ἓνα εἰς ἄλλο ἐγκλημα. Ἡ ἀσυνειδήσια καὶ ἡ ἀτιμωρησία του εἶναι ὅμως ἀπὸ τὰ φοβερότερα δυστυχήματά του, διότι χωρίζεται παντάπασι ἀπὸ τὸν ἠθικὸν κόσμον καὶ παραδίδεται ἄνευ δικαιολογήματος ἢ περιστάσεως ἐλαφρωτικῆς, εἰς τὴν μετὰ θάνατον κρίσιν. Ἄνθρωπε, γνώρισε τὸ μεγαλεῖον σου καὶ σέβου τὸν Ὑψιστον. Ψυχὴ ἀθάνατη, σέ φωτίζει. Ἡ ἐργασία σου ἐπὶ τῆς γῆς μορφώνει τὸ εἶναι σου τῆς ἄλλης ζωῆς. Τὰ πιστὰ τῆς ἀθανασίας σου σὲ τὰ δίδει ἢ ἀτέλεια τῆς δικαιοσύνης τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς εἶναι μελλούσης ζωῆς ὀρειλέτης.

Εἰς αὐτὸ τὸ εὐμορφὸν θέμα τῆς ψυχῆς, ἡ καρδία μας αἰσθάνεται τὴν ἀθανασίαν, χωρὶς νὰ δηνηθοῦμεν ἐντελῶς νὰ τὴν ἀποδείξωμεν, ὡς πράγμα ὁρατό, καὶ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν βλέπομεν τὴν ψυχὴν μὲ τὰ μάτια τοῦ σώματος, ἀλλὰ μὲ τὰ μάτια τοῦ νοῦς, φωτεινὴ εἰς τὰ ἀόρατα. Ἀκροσθῆτε καὶ ἄλλο ἐπιχείρημα τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν. Τὸ σύνθετον ὑπόκειται εἰς διασποράν. Ἡ ψυχὴ εἶναι πνεῦμα, καὶ ὡς πνεῦμα δὲν χωρίζεται, οὔτε διαλύεται, οὔτε θανατώνεται. Τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι ἀθάνατο καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν ἀνάστασιν μας ἀπὸ τὸν τάφον ἀναπαυόμεθα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ ἢ καιόμεθα εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Ἐπισφόρου, καὶ μετέχομεν τῆς ἀθανασίας των (1). Δὲν μελετήσατε ποτὲ καὶ τὸ ἀπεριόριστον τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς ἀνθρωπότητος; Ὅσον διδασκόμεθα καὶ μαθαίνομεν τόσον αὐξάνει τῆς συμφίας ἢ δίψα. Ὅσον ἀγαποῦμεν καὶ μᾶς ἀγαποῦν πληθαίνει ἔτι μᾶλλον πόθος ἀγάπης. Γήτινου ἀγαθοῦ μεγάλου ἢ ἀπόλαυσις δὲν παύει τῶν ἐπιθυμιῶν μας τὰς φλόγας, ἐπειδὴ προαρτισμὸς μας καὶ μαίρα μας εἶναι ἡ αἰωνιότης καὶ τὸ τέλειον τῆς ἄλλης ζωῆς. Θὰ ζήσωμεν τὴν μέλλουσαν αὐτὴν ζωὴν καὶ ἂν εἰς τὸν κόσμον δὲν ἀπειθήσαμεν εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ ἀγγέλου, συνοδαιπόρου τοῦ ἀνθρωπίνου μας βίου, θὰ εὐφρανθῶμεν εἰς τὴν μακαριότητα τῶν δικαίων. Ὁ ἓνας θὰ γνωρίσει τὸν ἄλλον, ὡς καὶ ἡ θεία πίστις μας τὸ βεβαιώνει. Ἡ σύζυγος θὰ γνωρίσει τὸν σύζυγον, ἢ μητέρα τὰ τέκνα τῆς. Θὰ ἰδοῦμεν περιχυμένα ἀπὸ οὐρανόθεν ἄκτινας πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἐχαίρομεθα εἰς τὴν γῆν περιχυμένα ἀπὸ ἀθωότητα.

Ἀκροάτριες Ἑλληνίδες! Ἡ θανατωμένους ἀπὸ τὸν πόλεμον ἢ ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἐκλαύσατε γονεῖς, θυγατέρας, νυμφίον, σύντροφον τῆς νεότητός σας. Διατί δὲν ἤμουν πλησίον σας νὰ συνάξω εἰς πολύτιμα δακρυλόγια τὰ δάκρυά σας καὶ σήμερον νὰ τὰ ἐκθέσω ἐνώπιόν σας; Θὰ μοῦ ἐχρησίμευαν ὡς ἡ καλύτερα ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν. Δύνασθε νὰ ἀμφιβάλλετε ὅτι ἐκεῖνοι δὲν ζοῦν; Δὲν εἶδαμεν τὴν ψυχὴν τους ὅταν ἐγεννήθησαν, δὲν τὴν εἶδαμεν ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὸ θνητό τους λείψανον. Πρασρινὸν χωρισμὸν ἐκλαίετε, ὄχι παντοσινόν. Ἐρωτήσατε τὴν καρδίαν σας. Ἡ λύπη πυκνώνει τὸν στοχασμὸν πρὸς γνώσιν καὶ εὑρεσιν τῆς τύχης τῶν ἀγαπημένων μας. Βεβαιωθῆτε, γῆ καὶ οὐρανὸς θὰ λύσωσιν καὶ ἡ ψυχὴ μας θὰ ἐπιζῆσει εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ φθαρτοῦ κόσμου τῆς ὕλης.

1. Ἐχει γραμμὸν καὶ: μοιραζόμεθα τὴν ἀθανασίαν τους.

Ἐρχομαι τώρα νὰ ἀποκριθῶ εἰς μίαν κατηγορίαν, ποῦ μοῦ ἐγίνα εἰς τὴν περασμένην παράδωσίν μου τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν τῆς 28 Μαρτίου. Μοῦ ἐπαρκατηρήθη ἀπὸ ἄνδρας ἀξιολόγους, ὅτι δὲν ἀσχολήθηκα, πρὶν ἀποδείξω τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν ἀποδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Νὰ μαραθεῖ ἡ γλῶσσα μου τώρα, ἂν ποτὲ ἀνοίξω τὰ χεῖλη μου νὰ ἀποδείξω τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ. Τυφλοὶ ἂν δὲν τὸν βλέπομεν, τυφλοὶ ἂν δὲν τὸν ἐννοοῦμεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς οἰκουμένης, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ σύμπαντος. Ἀχάριστοι ἂν δὲν ἀκούομεν τὸν Πλάστην μας εἰς τὰ φύλλα τῆς καρδίας μας. Δὲν θέλω μ' ὄλον τοῦτο νὰ σᾶς ὑστερήσω διηγήματός τινος, μάλιστα πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν εἰσδοκῶν ἀνδρῶν, ποῦ μοῦ ἔκαμαν τὴν παρατήρησίν των. Τὸ διήγημα θὰ σᾶς φανεῖ ὡς μυθιστόρημα. Καί, τῇ ἀληθείᾳ, περιστατικὰ βίου τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ὁμιλοῦν μυθιστορίαν. Ἀλλὰ τὸ περιστατικὸ τῆς διηγήσεώς μου ἀξιόπιστοι ἱστορικοὶ μᾶς τὸ ἐπαράδωσαν. Πρὶν φθάσω εἰς τὸ διήγημα ἀκούσετε προοίμιον σύντομον.

Ἐστάθη καιρὸς εἰς τοὺς παμπάλαιους αἰῶνας, κυρίες ἀχροάτριες, καὶ ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτον ὅποιαν τὴν ζωγραφίζει συνήθως τὸ Ἑλληνικὸν μας φιλότιμον, πλουτισμένη ἀπὸ σοφίαν ἢ δοξασμένη ἀπὸ ἀνδραγαθίματα ἡρώων. Ἦτον ἔθνος σκοτεινὸ καὶ βάρβαρον, μεταξὺ ἄλλων ἀγνώστων καὶ βαρβάρων φυλῶν. Ἡ φυλὴ μας εἰς τὴν ἀρχὴν ἐθυσίαζε ἀνθρώπους εἰς τὸ θεῖον. Ὁ ἀιχμάλωτος τοῦ πολέμου ἐγένετο δοῦλος τῆς οἰκίας τοῦ νικητοῦ. Ἡ ληστεία ἦτον πόρος ἀμεμπτος σχεδὸν ζωῆς. Ἰόσον ἐκεῖνοι οἱ ἀρχαῖοι ἦτον ἀγενεῖς εἰς τὰ ἥθη τους, βάρβαροι εἰς τὴν διάνοιάν τους. Εἰς τὰς κατοικημένες χώρας καθένας ἐθεοποιῶσε τὴν ἰδιοτέλειάν του. Σύμπανσι γνώμη πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν οὐδεμία. Ἐνας ἐβασάνιζε τὸν ἄλλον, ἕως ὑποῦ νὰ ἔλθῃ καὶ ἡ ἀράδα τοῦ βασανιζομένου, νὰ βασανίσῃ τὸν τύραννον. Φατρίες αἰῶνιες ἐσχίζαν τὸν λαόν. Ὄθεν ἀδυναμία ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κατσχύνῃ. Βαθμηδὸν ἕως, διὰ σειρὰν αἰώνων, ὁ βάρβαρος τόπος ἐπολιτεύθη.

Ὁ Αἰγύπτιος Κέκροψ ἤφερε νόμους καὶ χρηστὰ ἥθη, ὁ Κάδμος τὸ ἀλφάβητον καὶ πρῶτος ἐδίδαξε τὴν Ἑλλάδα νὰ διακωνίζῃ τοὺς σταχασμοὺς τῆς. Περίφημοι βασιλεῖς, θαυμαστοὶ ἥρωες, σοφοὶ ἀθάνατοι ἐφήμησαν τὴν Ἑλληνικὴν γῆν. Ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐπαινεμένων ἀνδρῶν ὑπάρχει ἓνας, ἴσως ἔχει ὁ ἐνδοξότερος, ἀλλ' ὁ ἐθνικότερος.

Ἡ θεία πρόνοια τὸν εὐχέθη, ὡς φαίνεται, νὰ γεννηθεῖ καὶ ἔσαν ἡ Ἑλλάς ἦτον πλέον μεστὴ σοφίας καὶ ἀνδρείας, καὶ δὲν εἶχε ἄλλο τί καλύτερον νὰ κάμῃ εἰς τὴν στενὴν τῆς περιφέρειαν εἰμὴ νὰ τὸν ψηφίσῃ ἀρχιστράτηγον καὶ νὰ τὸν συνοδεύσῃ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσίας. Αὐτὸς ἦτον ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Μακεδονίας, φιλόσοφος, ἐραστὴς Ὀμήρου καὶ Πινδάρου, ἰατρός, πολεμιστὴς, ὡς οἱ ἡμίθεοι τῆς Ἰλιάδος, ποῦ εἰς τὴν μάχην τοῦ Γρανικοῦ καὶ τῆς Ἀρβήλης, νεώτατος τὴν ἡλικίαν ἐγδίκησε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν παλαιὰν ὕβριν τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Δαρείου, καὶ ἤθελε νὰ σχηματίσῃ τὴν Οἰκουμένην κατ' εἰκόνα τῆς φυλῆς του. Δὲν σώζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν Ἕλληνας ἑλληνικότερος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐφθασε μὲ τὰ νικηφόρα του ὄπλα ἕως εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ θὰ ἀπερνοῦσε τὸν Ἰνδοσπὴν ποταμὸν, ἂν ἡ καρδία τοῦ στρατεύματος του ἦτον ἴση μὲ τὴν ἐδικήν του. Εἰς τὸν ποταμὸν ἐσταμάτησε καὶ ἀφιέρωσε βωμοὺς εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς Θεοὺς. Εἰς αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἰνδιῶν, (ἐρχόμεθα εἰς τὸ διήγημα), ἐβγήκε μιὰ φορὰ εἰς κυνήγι, ὡς συνηθοῦσε, παλεύοντας μὲ τὰ λεοντάρια καὶ ἄλλα θηρία. Ἀποσταμένος ἀπὸ τὸ κυνήγι ἐκάθισε εἰς τὸν ἴσκιον ἑνὸς δένδρου, τὸν πῆρε ὕπνος καὶ ἀποκοιμήθη. Ἐτρεχε ἰδρῶς εὐωδικὸς ἀπὸ τὰ μέλη του. Εἰς τὸν ὕπνον του τοῦ ἐρᾶνη καὶ ἤκουε φωνὴν ζωῆς δυσάρεστην καὶ μίαν λάμψιν ἐκτύπε τὰ μάτια του, ἂν καὶ σφαλισμένα, λάμψιν ἢ ὁποῖα ἠμοίαζε ἓνα μείγμα ἀπὸ πολῦτιμα πετράδια, ἀπὸ τὴν ὠραιότητά τῶν ἀνθῶν εἰς τὴν ἀνοιξὴν καὶ ἀπὸ ἕσα τζακίσματα¹ φωτὸς χρωματίζουσαν τὸ τόξον τοῦ οὐρανοῦ, ἔπειτα ἀπὸ βροχὴν. Ἡ πολλὴ λάμψιν τὸν πλάκωσε. Ξυπνάει καὶ τί βλέπει. Πετούμενα θαυμαστὰ φεύγει ἔμπροσθεν τῶν ὀματιῶν του καὶ καθίζει εἰς κορφήν δένδρου σιμοσινοῦ καὶ ἐκεῖ εἰς τὸν ἥλιον ἀνοίξε τὴν ἀνοιξὴν τῶν πτερῶν του, σπιθοβολοῦσαν οἱ βαφὲς τοῦ λαιμοῦ του καὶ τὸ κάλλος τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς ὄρας του. Ἰόπος, γῆ γεννήτρια τῶν παγονιῶν εἶναί οἱ Ἰνδίες καὶ παγόνι ἦτον τὸ πατούμενον, ποῦ ἐκεῖ πρώτη φορὰ, εἶδε ὁ Ἀλέξανδρος. Ὡς τὸ εἶδε καὶ τὸ ἐνοίωσε καθήμενον εἰς τὸ δένδρον δὲν ἐχόρταινε νὰ τὸ κοιτάξῃ ὁ ἀνασασμὸς του ἐβγαίνε βίαιος ἀπὸ τὰ στήθη του. Θεός, εἶπε, τὸ ἔπλασε μόνον τεχνίτης Θεὸς ἐδύνατο νὰ πλαστοουργήσῃ παρόμοιον θησαυρὸν ὠραιότητος. Ποινὰς ὁ Ἀλέξανδρος ἐνομοθέτησε εἰς ὅποιον ἤθελε βλάψῃ τὸ χαριτωμένο πατούμενον. Ἐ-

1. Ἐχει καὶ : νερά.

πιασε ζωντανά παγόνια και τὰ έστειλε δώρον εις τὰς Ἀθήνας, μαζί με τὰς άρματωσιές των νικημένων έχθρών. Καί οί Ἀθηναίοι, όχι όλιγότερον ευαίσθητοι τοῦ νέου τῆς Μακεδονίας, τὰ έθαύμασαν και εις κάθε νύκτα φεγγάρι τὰ έκθεσαν εις τὴν θέαν τοῦ καινοῦ, και ἤρχοντο από τὰ περίχωρα και από τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος άνδρες φιλοθεάμονες τοῦ χαρίσματος τοῦ νικητοῦ τῆς Ἀσίας. Εἶδε ἡ άκρα ευαίσθησία τοῦ Ἀλεξάνδρου εις τὰ πτερά τοῦ παγονιοῦ, μαρτύριον τῆς ύπάρξεως τοῦ Θεοῦ, μαρτύριον, απόδειξιν, πού οί κοινοί των ανθρώπων βλέπομεν εις τὴν οίκοδομήν τοῦ κόσμου, εις τὸ κάλλος άστροστολισμένης νυχτός. Ἡ κρίσις μαρτυράει τὸν κτίστην, τὸ άγαλμα τὸν άγαλματιστοῦν, έπειδὴ κρίσις και τέχνη προσημáινουν σκέψιν και πράξιν και σύμπνοιαν πρὸς τὸ τέλος μέσων, τὰ ύποία δὲν εἶναι έργον τῆς τύχης αλλά τοῦ νοῦς μελέτη. Εἰς τοὺς ἔσκιους τῆς Ἰνδίας, εις τὴν θέαν τοῦ παγονιοῦ, ένθιμήθη, μοῦ φαίνεται ὁ Ἀλέξανδρος τὸν όρισμὸν τοῦ Θεοῦ, από τὸν διδάσκαλόν του Ἀριστοτέλην. Ὁ Θεός εἶναι νοῦς τοῦ νοῦς. Νοῦς νοῦς περιλάμπει τοῦ παγονιοῦ εις τὴν φωστοστολισμένην γλαυῦδα, παιγνίδι κομψό, τὰ φτερά του, τῆς τέχνης τοῦ Πλάστου.

Ὁφελούμενος, Ἑλληνίδες άκροάτριες, από τὸν αναγκαῖον σύνδεσμον δημιουργήματος και δημιουργοῦ, ἠδυνόμουν νά πλέξω σταφάνι παλύτιμο των απόδειξεων τῆς ύπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Εὐλογότερο ὁμως μοῦ φαίνεται, νά καταγινόμεθα πῶς νά εἴμεθα πιστοί εις τὸν Θεόν, παρά πῶς νά αποδείξωμεν τὴν ύπαρξίν του. Πίστις εἶναι άγάπη. Εὐμορφος εἶναι ὁ κόσμος, άγαπητὰ τὰ τέκνα, βοήθημα τῆς γεροντικῆς ἡλικίας τοῦ ανθρώπου, άγαπητὰ νέα μαυρομάτα, εὐμορφος ὁ ἤχος τῆς σάλπιγγος εις τοὺς πολέμους, ποθητὴ ἡ χάρις τῆς ευγλωττίας των σοφῶν. Ἀλλά πόσον, από αὐτὲς τὰς ωραιότητες, προτιμότερος εἶναι ὁ Πλάστης, αὐτὴ ἡ πηγὴ πάσης δυνάμεως, κάλλους και σοφίας, και τοῦ ύποίου ἡ άγάπη δὲν αφήνει ποτὲ μετέπειτα εις τὴν καρδίαν μας, οὔτε μετάνοιαν, οὔτε λύπην. Καί ένα ακόμη από τὰ ευεργετήματα τοῦ Θεοῦ εἶναι και τὸ άβέβαιον ύποσῶν εις τὴν διάνοιάν μας τῆς άθανασίας των ψυχῶν. Ἐν μονομιᾶς ὁ Ὑψιστος έσχίζε τὸ κάλυμμα τῆς άλλης ζωῆς και έβλέπαμεν ὀφθαλμοφανῶς εις τὰ χρυσὰ τους θρόνους τοὺς δικίους και εις τὰ μαῦρα τάρταρα άκούαμεν τὴν βοήν των πονεμένων καταδίκων, ποίαν χάριν, ποίαν άξίαν θά εἴχαμεν, άν έφεύγαμεν τὴν κακίαν ἢ άν θυσιαζόμεθα διά τὸ καλόν; Ἡ άρετὴ μας θά ἦτον έργον άνάγκης, άνευ άξίας. Εἰς τὸ σκοτάδι εἶναι ἡ νίκη μας. Ὁ ἡρωϊσμός μας εἶναι ἡ πίστις μας εις τὴν άθανασίαν των ψυχῶν, άν και καθαρὰ - καθαρὰ δὲν τὴν έννοοῦμεν και δὲν τὴν βλέπομεν ὡς ἡλιον μεσημεριοῦ, αλλά τὴν βλέπομεν εις τὰ φέγγη, τὰ γλυκὰ φέγγη τῆς χαραυγῆς. Ὁ Ὑψιστος δὲν ευχαριστήθη νά μᾶς ευεργετήσει, με τὴν άμφιβολίαν, οὔτως εἰπεῖν, τῆς άθανασίας των ψυχῶν, αλλά έμόρφωσε και τὸν ανθρώπινον βίον, ὡς στάδιον μάχης παντοτινῆς, τῆς μάχης μεταξύ ἡδονῆς και καθήκοντος. Πρὸδωσε τὴν πατρίδα σου διά χρήματα, κοιμήσου με τὴν σύζυγον τοῦ φίλου σου, βάψε τὸ χέρι σου εις τὸ αἷμα τοῦ έχθροῦ σου, μᾶς λέγει τὸ φιλήδονον' αλλά τὸ καθήκον, πνεῦμα άνδρός χριστιανοῦ, αντιμάχεται, δὲν στέργει, άνοίγει πόλεμον. Ὁ νικημένος εἶναι ὁ αἰχμάλωτος τῆς ἡδονῆς' ὁ νικητὴς, ὅποιος άκουσε τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος και ἡ ψυχὴ του δαφνοστεφαιωμένη παρουσιάζεται εις τὸν αἰώνιον άγωνοθέτην. Ἡ πίστις εις τὴν άθανασίαν τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ καλὴ πανοπλία εις τοὺς κινδύνους τοῦ άγώνος. Χάριν αὐτῆς τῆς πίστεως και νικημένοι μετριάζομεν τὴν βλάβην, άθωνόμεθα, έπειδὴ φωτισμένοι από τὸ πνεῦμα τῆς άθανασίας, μετανοοῦμεν. Ἀνεθράφημεν εις θρησκείαν, ἡ ὅποία θεωρεῖ ὡς άδελφός τὴν άθωότητα και τὴν μετάνοιαν. Ἡ άληθινὴ μετάνοια ισουδυναμεῖ τὸν άδικον με τὸν δίκαιον.

Δύναμαι τώρα νά λάβω άριστὸ θάρρος εις τὴν καρδίαν μου, άριστὴν φωνὴν εις τὰ χεῖλη μου, ὡστε νά σᾶς ιστορήσω πῶς ένικήθηκα από τὴν ἡδονὴν, πῶς μ' έγονάτισε τὸ σφάλμα μου. Τῆς άληθείας, ἡ έξομολόγησίς μου δὲν θά εἶχε χάριν, άν ἡ μετάνοια, ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως, δὲν με εἶχον φέρει εις τὴν μελέτην και εις τὴν έντελῆ γνώσιν τῆς άθανασίας των ψυχῶν. Ποῖα εστάθη ἡ άμαρτία μου; Θέλετε τὸ άκούσει. Ὁ άνθρωπος και τὸ ανθρώπινον γένος εἶναι ένα, ταυτίζονται. Διηγούμενος τὸ σφάλμα μου και των άλλων ανθρώπων διηγούμαι τὰς παραβάσεις. Ἡ διήγησις, έλπίζω, θά κάμει καλὸ εις τὸ ακροατήριόν μου.

Τὴν Κυριακὴν, πού μᾶς έρχεται, σᾶς περιμένω τὴν αὐτὴν ὥραν. Ἀρκετὰ τὰ λεγόμενα σήμερα και δὲν μοῦ μένει τώρα άλλο εἰμὴ νά ευχαριστήσω τὸ φιλήδονον τοῦ ακροατηρίου μου. Πρέπει νά έκφράσω πρὸ πάντων και τὴν ευγνωμοσύνην μου εις τοὺς έδῶ τιμῶντας με ἱερεῖς, διότι άν τὸ θηλυκὸ κάλλος μοιάζει, ὡς εἴπαμεν, με τὰ άνθη τῆς γῆς, ἡ παρουσία των ἱερέων παρομοιάζει τὸν

αύρανό, με τὴν ἡλιὸν τοῦ καὶ με τὰς βρυχάς του, ποὺ ζωογονοῦν τὴν γαίαν. Αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς ἔχυσαν τὰ ὕδατα τοῦ βαπτίσματος εἰς τὴν γέννησίν μας, αὐτοὶ εὐλόγησαν τοὺς γάμους τῶν γονέων μας, αὐτοὶ μὲ νεκρώσιμον ψαλμοῦδιον θὰ μᾶς συνοδεύσουν εἰς τὴν καρφόπετραν τοῦ κοιμητηρίου. "Αὐ οἱ λόγοι μου, ποὺ σᾶς εἶπα σήμερον, κυρίες, ἀρέσουν εἰς τοὺς παρόντας ἱερεῖς, σημεῖον ὅτι ὁμίλησα καλῶ. Τοὺς πρκακλιῶ εἰς τὴν ἀκόλουθον ὁμιλίαν μου νὰ μὴ μοῦ λείψουν, διότι, ἂν μέλλει νὰ κάμω τὴν ἐξομολόγησίν μου, κχιριάζει νὰ εἶναι παρόντες ἀδελφες πνευματικοί.

"Όταν, σὺν Θεῷ, τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν φθάσομεν εἰς τὸ τέλος τοῦ περὶ ἀθανασίας λόγου, τότε, ὡς εὐαισθησῶ Ἑλληνικῆ τὸ διατάττει, θὰ κάμομεν τὴν πρέπουσαν ἀνάμνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ πληρεξουσίου, τοῦ βουλευτοῦ καὶ πρώτου ἐφόρου τῆς Βουλῆς, μακαρίτου Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη. Ἡ Βιβλιοθήκη καὶ ἡ συλλογὴ τῶν ἀρχείων εἰς ἓνα κατάστημα εἶναι μνημεῖον ποὺ μᾶς ἀφησε τῆς ἀγάπης του. Πολὺ εἰργάσθη, πολὺ πόθον ἔβαλε ὁ μακαρίτης εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὸν στολισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης. Τὸν εἶδα ἦταν ἐκλέχθη βουλευτῆς, ἀντιπρόεδρος, τὸν εἶδα ὅταν δύο φορές ἡ Βασιλικὴ εὐμένεια τὸν ἐτίμησεν ὡς Ἰπουργόν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν εἶδα νὰ δείξει τόσην εὐχαρίστησιν, ὅσην ἔδειξε ὅταν ἡ Βουλὴ τὸν ἐκλεξε Ἐφορον τῆς Βιβλιοθήκης. Φυλάξατε, παρακαλῶ, εἰς τὸν νοῦν σας αὐτὴν τὴν φωτεινὴν ἀκτίνα τῆς εὐγενοῦς του καὶ ἀθώας του καρδίας. Δὲν κατεβάζω τὴν ὑπόληψιν κανενὸς τῶν συναδελφῶν του, ἐπαινώντας τοιοῦτοτρόπως τὸν ζῆλον του, ἀλλὰ μάλιστα ἀκολουθῶ τὰ ἔχνη τῶν τότε ἀξιολύμων προέδρου καὶ βουλευτῶν, οἱ ὅποιοι παμψηφεί τὸν ἐκλεξαν ὡς ἔφορον καὶ ἐδικαιολόγησε ὅλην των τὴν ἐμπιστοσύνην. Τάχα μὲ τὸν ζῆλον του ἐπρόβλεπαν ὁ μακαρίτης, ὅτι οἱ φίλοι του καὶ οἱ συνάδελφοί του, τιμῶντες φωνὴν ἀρεστὴν εἰς αὐτὸν ἐδῶ, θὰ ἔλθουν νὰ λυπηθοῦν διὰ τὸν χωρισμὸν του ἀπὸ τὴν ζωὴν, εἰς ἓνα τύπον, εἰς ἓνα κατάστημα - μνημεῖον τῶν προσπαθειῶν του καὶ τῆς ἀγάπης του;

25. ΠΕΡΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ*

(ΛΟΓΟΣ 23 1 1849)

Ἡ ἡμέρα εἶναι χειμωνιάτικη, κυρίες. Ἀκολουθήσατέ με λοιπόν, με τὸν νοῦν σας, ὅπου βούλωμαι νὰ σᾶς ὑπάγω. Ποῦ; Εἰς τὸν Ναὸν τῶν Δελφῶν, ἀλλ' ὅπως ἦτον εὐπρεπισμένος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ἀρχαίων. Ἡ θύρα μᾶς ἀνοίγεται καὶ πατοῦμε τὰ μάρμαρα τοῦ Ναοῦ, θαυμάζομεν τὰ ἀφιερῶμακα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων βασιλέων. Βλέπομεν εἰς τοὺς τοίχους ζωγραφισμένους τοὺς ἥρωας τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Βλέπομεν τὸν Ὀδυσσεῦ νὰ κτεβαίνει εἰς τὸν Ἄδη, νὰ μάθει ἀπὸ μάντιν σσηφὸν τί τοῦ γράφει ἡ μοῖρα του. Τρέχουν οἱ ψυχές τῶν ἀπεθαμένων νὰ πιοῦν τὸ αἶμα τῶν ἀρνιῶν, ποὺ σφάζει, νὰ πάρουν ζωῆς πνοήν. Ἀλλὰ διαβάζομεν εἰς τὸν ναὸν καὶ μίαν ἐπιγραφὴν, ποὺ λέγει: «Γνώθι σεαυτὸν», ἐπιγραφή πλέον μεγάλης ἀξίας παρὰ οἱ θησαυροὶ τῶν ἀφιερῶματων, χρησιμὸς λιμπρότερος, παρὰ οἱ πλέον ἐπαινεμένοι χρησιμοὶ τῆς Πυθίας. Ὡς ἡ χάρις τοῦ ἡλίου πλάθει καὶ τελειοποιεῖ τὰ πάντα, ἡ θάλασσα κυματίζει ἐξ ἀκτίας του, πρασινίζουν οἱ κάμποι, ζεῖ ὁ κόσμος, ὁμοίως ἀπὸ τὸ «Γνώθι σεαυτὸν» γεννιέται καὶ ζεῖ πᾶσα ἐπιστημονικὴ γνώσις τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ γνώσις τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι συγκρατούμενη μὲ τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοινωνίας τῶν ζώντων. Πόθον ἤλθαμεν, ποῦ εἴμεθα, ποῦ πηγαίνομεν; Ἴδοῦ τὸ «Γνώθι σεαυτὸν». Γνώρισε τὸν ἑαυτὸν σου.

Ἡ ἐπιτυχημένη μελέτη τοῦ ἑαυτοῦ μας μᾶς ξεμυστηρεῖ τὰ χρέη μας καὶ τὰ δικαιώματά μας εἰς τὸν κόσμον. Μᾶς ἀνοίγει εἰς ὅλον τὸ φῶς τῆς τὸ μυστήριον τῆς διπλῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὕλης καὶ πνεύματος, καὶ τὴν μεγάλην ἀλήθειαν τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν. Ὅποιος γίνει ἐγκρατῆς τῶν γνώσεων αὐτῶν εἶναι εὐτυχῆς. Ὅποιος καταφρονήσει νὰ τὰς μάθει, ἢ μαθαίνοντάς τας τὰς ἀλησμονήσει, δυστυχῆς. Εἰς τὴν λησμονιὰ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων γνώσεων εὐρισκίμουν, ὅταν ἀμάρτησα. Καθὼς εἰς τὴν ὁμιλίαν μου τῆς Κυριακῆς σᾶς εἶχα εἰπεῖ, δὲν ἦλθε εἰς τὸν νοῦν μου ποσῶς ἡ εὐθύνη τῶν πράξεων καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς.

* Αὐτόγραφο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, σωζόμενον στὸ ἀρχεῖο μας, ἔπιτλο καὶ ἀχρονολόγητο, φφ. 31 γραμμῆς διπλευρα (31 x 21). Πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ μᾶς. Βλ. «Γεωργίου Τερτσέτη. Ἀνέκδοτοι Λόγοι», ὁ.π., σσ. 167-182.

Ἰδιόφορον ἢ περιττὸν γὰρ σὰς ἱστορήσω τὸ εἶδος τοῦ σφάλματός μου. Ἄρκει μόνον γὰρ σὰς εἰπῶ, ὅτι ἔλα τὰ ἀμαρτήματα ποὺ κάμνομεν οἱ ἄνθρωποι, μίαν ἔχουν διακτύπωση: Ἡ ἡδονὴ τῆς στιγμῆς μᾶς αἰχμαλωτίζει καὶ φεύγομεν τὸ καθήκον. Μὲ ἐκυρίευσε ὁμοῦ μετὰ ταῦτα, σκληρῆ, ἀπαρηγόρητη μετάνοια καὶ ἠθέλησα γὰρ ταξιδεύσω, χάριν τόπου ἀλλαγῆς. Θεραπεία συχνὰ εὐτυχισμένη γίνεται εἰς τὰ πλῆθη τῆς φυγῆς ἢ ἀλλαγῆ τοῦ τόπου. Καὶ ἀναχώρησα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἔσχισα τὴν Μεσόγειον καὶ τὸν Ὠκεανὸν εἰς μικρὸν πλοῖον. Καταμεσῆς τῆς Μεσογείου μιὰ ἡμέρα βασιλεύοντας ὁ ἥλιος τρικυμία φρικτῆ ἐσηκώθη. Βουίζουν οἱ ἄνεμοι εἰς τὰ πανιά. Ἐτσακίσθηκε τὸ κατάρτι. Ἡ καρὰβι δὲν ἤκουε πλέον τὸ τιμόνι. Τὰ κύματα ἐδέρνονταν ὡς φίδια ἀπὸ κάτου ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ ἀετοῦ. Κάθε κύμα ὕψωνε τὴν κεφαλὴν του καὶ μοῦ ἔλεγε τὴν κακίαν μου: «...Δὲν διάλεγες, μοῦ ἔλεγε, τόπου ἄλλον ἀρμοδιότερον τῆς κακῆς σου ψυχῆς παρὰ τὴν ἡρωϊκὴν Ἀθήνα. Ἀνάθεμα εἰς ὅποιον ἀμαρτάνει εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐκεῖ ὅπου ὁ Θεὸς Παῦλος ἐκήρυξε τὴν Θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν Νεκρῶν, ἐκεῖ ὅπου ὁ Μιλτιάδης εἰς τὴν ξηρὰν, ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὴν θάλασσαν, ἔσωσαν τὸν πολιτισμὸν τοῦ κόσμου, καὶ ὄχι μὲ λόγια, ἀλλὰ μὲ στήθη ἀναιχτὰ ἐναντίον ἀναριθμήτου ἐχθροῦ».

Αὐτὰ μοῦ ἐφαίνετο γὰρ ἀκούω ἀπὸ τὰ ἀφρισμένα κύματα τοῦ γιαιλοῦ καὶ ἡ λύπη μου ἦταν ὑπέρμετρη καί, ὡς νομίζω, ἡ ἄκρα μου λύπη ἐξόφλησε τὴν ποινὴν τῆς ἀμαρτίας μου καὶ ἐγαλήνευσε οὐρανὸς καὶ θάλασσαν, ἔλαμψε ἥλιος ζεστός καὶ ἡσυχός. Ἐπελέσαμεν τὴν ποντοπορίαν μας καὶ ἔφθασα εἰς τὸ τέρμα τοῦ ταξιδιοῦ μου.

Ἀφιερώθηκα εἰς τὰ πολιτισμένα ἔθνη, ὅπου ἔζησα ἔτη πολλά, εὐχάριστα, κατεγινόμενον, λέγω, γὰρ διδαχθῶ Θεῖον καὶ ψυχὴν. Δὲν εἶναι σχολεῖον ἐπιτηδειότερον τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, ὅσον οἱ πολιτισμένες φυλὲς τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰ βάρβαρα ἔθνη βασιλεύει βία καὶ ἀταξία. Εἰς τὰ πολιτισμένα, ἡ προσπάθεια τῶν ἐναρέτων πρὸς τὸ καλὸν βιάζει πρὸς τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον. Καὶ λόγος καὶ δικαιοσύνη εἶναι προσόντα Θεοῦ.

Τῆ ἀληθείᾳ, ἡ ἀτέλεια τῶν κοινωνιῶν εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μυστήρια τῆς θεότητος; Ὁχι, δὲν εἶναι μυστήριον. Ἡ ἀτέλεια τῶν κοινωνιῶν ἐξηγεῖται μὲ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἐδῶ ἀρχίζομεν, ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦ Πλάστου δὲν τελειώνει ἐδῶ, τελειώνει εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζῆσιν μας. Ἄν ὁ νοῦς μας θερμαίνεται ἀπὸ τὴν λατρείαν τοῦ Ἰψίστου, ἂν δὲν δειλιάζωμεν εἰς τὴν πίστιν τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν, τὰ ἔργα μας θὰ ὑψώνουν τὴν πατρίδα μας εἰς τὸν ὠραιότερον τίτλον φυλῆς ἀνθρώπων, τὸν τίτλον, τὸν ἔπαινον φυλῆς πολιτισμένης.

Προχισθάνομαι μίαν ἀπορίαν, ποὺ δύνανται γὰρ μὲ κάμουν οἱ μετριοφρονέστερες τῶν γυναικῶν καὶ βαύλομαι γὰρ ἀπαντήσω. Δύνασθε γὰρ εἰπῆτε: «Νόμος καὶ Ορησιαία διατάττουν εἰς τὸ θελυκὸν γένος ὑπακοὴν πρὸς τοὺς ἄνδρας. Περιορισμένες ἡμεῖς, δύνασθε γὰρ μὲ εἰπῆτε, εἰς τὴν στενὴν σπιτίσιαν ζωὴν, ἀποκλεισμένες ἀπὸ τόσα δικαιώματα, ποὺ χαίρεται τὸ ἀνδρῖκιο γένος διὰ γὰρ πράττει τὸ καλὸ, ἀδύνατες καὶ κατὰ τὸ σῶμα ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς, δὲν εἶναι φανερὸ πὼς τὰ ἔργα μας εἰς τὴν κοινωνίαν εἶναι μικρά, ἀφανῆ ἢ καὶ μηδαμινά;»

Κυρίες μου καὶ ἡ γυνὴ καὶ ὁ ἄνδρας εἶναι ὄντα ἀδύνατα. Σκεφθῆτε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν γέννησίν του. Βρέφος, διὰ γὰρ ἐξηγήσει τὰς ἐπιθυμίας του, συμμαχίαν μόνην ἔχει τὰ δάκρυά του. Λέγομεν ὅτι εἴμεθα προκισμένοι ἀπὸ νοῦν. Ἀλλὰ ὁ νοῦς μας συμβαίνει, ἀπὸ σκληρὰς περιστάσεις τοῦ κόσμου, γὰρ μὴ δεῖξει ποτὲ τὴν ἀρετὴν του καὶ γὰρ μείνωμεν εἰς τὸν τελευταῖον βαθμὸν τῆς ἀμάθειας. Ἐχομεν αὐτεξουσιότητα καὶ ἐλευθερίαν, πλὴν τὸ αὐτεξουσίον μας ματαιώνεται πλκωμένα ἀπὸ φοβερὰς ἀνάγκας τῆς φύσεως. Μ' ἕλον ταῦτα ὁ ἄνθρωπος, εἴτε γυνή, εἴτε ἄνδρας, αὐτὰ τὰ ὄντα τόσον ἀδύνατα, δύνανται γὰρ φθάσουν εἰς ἀμέτρητον μεγαλεῖον χάριν τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς πατρίδος, χάριν ὀρθῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀγαθοῦ πνεύματος αἰκογενείας, τῆς ὁποίας σεῖς εἰσθε τὸ ἥμισυ τῆς αἰκοδομῆς καὶ τὸ πολυτιμότερο θεμέλιον. Δὲν γνωρίζετε εἰς πόσῃ δόξαν ἔφθασε ἓνας Σὺλων, ἓνας Ὁμηρος, ἓνας Οὐάσιγκτων, μιὰ Πηνελόπη, μιὰ Ἰουδίθ, μιὰ Μπουμπουλίνζ, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα οἱ ἄνδρες τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἔγραψαν εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τῶν συνεδριάσεων, μαζί μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων τοῦ Ἀγῶνος;

Τὸ ὄνομα τῆς εὐμορφῆς καὶ ἡρωϊκῆς Ἰουδίθ μὲ πλανᾷ καὶ ἐπιθυμῶ γὰρ σὰς διηγηθῶ τὴν ἱστορίαν της, διὰ γὰρ ἀκτινοβολήσῃ ἡ ἀρετὴ τοῦ ὄχι ἀδυνάτου γένους σας.

Στρατάρχης ζακουστός τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας ἐπολιόρησε τὴν πατρίδα της Βετουλίαν, πόλιν εἰς τὰ βουνά. Ἐπίασε δρόμους καὶ στενώματα, ἔκοψε τὸ νερὸ ὁ πολιορκητῆς. Ἐστέρησαν

οί σιόντες, επαινοῦσαν τὰ παιδιά, ἔκλαιαν οἱ μακάρες, ἀπελπίσθη ὁ κόσμος. Ἐσυναίχθη ὁ λαὸς καὶ κατηγοροῦσε τοὺς προκρίτους, ὅτι διὰ τὸ μὴ ἀκουσθεῖν ἐγκλίρις μὲ τὸν Ὀλοφέρνην πάσχουν τόσα δεινά. Κάλλιο, ἔλεγαν, νὰ δοξολογοῦμεν, τὸν Θεὸν εἰς τὰ δεσμά τῆς δουλείας, παρά νὰ χαθοῦμεν ἀπὸ πείναν καὶ ἀπὸ δίψαν καὶ ἀπὸ τὸ σπικὶ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ πρόκριτοι ἔπασχον καὶ αὐταί, ὡς οἱ ἄλλοι, καὶ εἶπαν μὲ δάκρυα εἰς τὸν λαόν: «Ἄς ὑποφέρομεν πέντε ἡμέρες ἀκόμη καὶ ἂν εἰς τὸ ἀναμεταξὺ ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἀνοίξει θύραν σωτηρίαν παραδιόμεθα». Ἡ Ἰουδίθ ἤκουσε τοὺς λόγους τῶν προκρίτων: «Ποῖοι εἴσθε, τοὺς εἶπα, ἐσεῖς, ποῦ συνθηκολογεῖτε μὲ τὸν Θεόν, ποῦ θέτετε προθεσμίαν εἰς τὴν εὐσπλαγγνίαν του; Τὰ δάκρυα τῆς μετανοίας κερδίζουν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Ἀμαρτήσαμεν καὶ τιμωροῦμεθα. Ἄς κλαύσομεν, ἄς λυπηθοῦμεν καὶ ἡ πρόνοιά του ἄς μᾶς ἐλεήσει, ὡς θέλει καὶ ὅποτε θέλει».

Ὁ λαὸς, οἱ πρόκριτοι, ἤκουσαν τὰ λόγια τῆς καὶ τὴν ἐπαίνεσαν. Ἡ Ἰουδίθ εἶχε μείνει χήρα καλοῦ ἀνδρός. Ἦτον ἀκόμη εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητός της καὶ ὀραϊότητος, ἀλλ' ἐθρηνηλογοῦσε κίονίως τὸν ἄνδρα της. Ἐφοροῦσε μαῦρα, ἐγκυτέλειψε χοροὺς καὶ τραγούδια καὶ τὴν γλυκειὰν φωνὴν τῶν κυμβάλων καὶ ἔζωνε μὲ τρίχινην ζώνην τὴν μέσην της. Ἀλλὰ τότε ἐπῆγε ὅπου εἶχε τὰ στολίδια τῆς νεότητός της καὶ τὰ ἐνδύθη. Ἐλούσε τὸ πρόσωπό της, ἔλουσε τὰ μαλλιά της καὶ τὰ ἐχώρισε μὲ μαργαριτρία καὶ πεσράδια καὶ ἔλαμψε ἡ εὐμορφιά της. Ὁ Θεὸς τῆς ἔριχνε ἄνωθεν κάλλος ἀδιήγητο, διότι δὲν ἐφρονοῦσε κακὰ πράγματα, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος της. Διὰ νυχτὸς κινᾷ καὶ μὲ μίαν ὑπερήριαν της σχίζει τὸ ἐχθρὸν σπράτευμα. Ἐκθαμβοὶ εἰς τὴν εὐμορφίαν της οἱ ἄγριοι στρατιῶτες τὴν ἀφήνουν νὰ περάσει καὶ αὐγὴ - αὐγὴ περυσιάζεται εἰς τὸν Ὀλοφέρνην. Ἐμαγεύθη ὁ στρατάρχης ἀπὸ τὴν ὀραϊότητα, ἀλλὰ δὲν τὸ εἶχε ἡ τύχη του γραφτὸ εἰς τὸν ἔρωτά του νὰ ἀνταποδώσει ἔρωτα ἢ ἡλιουστίακτη νέα, ἀλλ' ἐμελλε τὸ γυναικεῖο χέρι νὰ θανατώσει τὸν μαχιμότερον ἄνδρα τοῦ καιροῦ του.

Τὴν νύχτα, ξημερώνοντας ἡ πέμπτη ἡμέρα, πλησιάζει εἰς τὰ τείχη τῆς Βετουλίας ἡ Ἰουδίθ φωνάζοντας: «Ἀνοίξετε τὰς θύρας καὶ ὁ Θεὸς εἶναι μὲ ἡμᾶς». Ἐπρεζαν νέοι, γέροντες, ὁ λαὸς μὲ λαμπάδες καὶ εἶδον τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀλοφέρνη. «Δοξολογήσατε τὸν Κύριον, τοὺς εἶπε ἡ Ἰουδίθ, διότι δὲν ἠθέλησε νέοι πολεμικοὶ νὰ νικήσουν τὸν στρατάρχην τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ἐπροσίμησε τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ τὸν ἐρόνευσα. Σᾶς ὁμνῶ ὡς καὶ πηγαίνοντας καὶ ἐπιστρέφοντας καὶ καθήμενη εἰς τὸ στρατόπεδον χέρι ἀνδρός δὲν ἐμόλυνε τὸ σῶμα μου. Ἄθῶα ἐπῆγα, ἄθῶα ἐπιστρέψω. Ἄγγελος Θεοῦ μὲ ἐπροστάτευσε».

Τὸ πρωὶ ἐνόησε τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀρχιστρατήγου τὸ σπράτευμα, εἶδε καὶ τὴν κεφαλὴν του εἰς τὰ τείχη τῆς Βετουλίας καὶ ἐδόθη τραυμασμένον εἰς φυγὴν. Ἐίδωσαν φωνὴν εἰς τὰς σάλπιγγας οἱ ἄνδρες τῆς Βετουλίας, ἐκατέβηκαν ἀπὸ τὰ βουνά, ἐκινήθησαν τοὺς Ἀσσυρίους εἰς κάμπους καὶ ῥάχες. Ἐρόνευσαν πολλοὺς, ἐπῆραν λάφυρα, ἐπῆραν πλοῦτη, ἀλλὰ τὰ ἄρματα, τὸ βίβος τοῦ Ὀλοφέρνη, τὸ ἐχάρησαν εἰς τὴν Ἰουδίθ καὶ αὐτὴ ἀφίερωσε τὰ ἄρματα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου. Ἐλθὼν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Μέγας Ἱερεὺς, οἱ Ἱερεῖς, οἱ λαοὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐμακάριζαν τὴν Ἰουδίθ. «Χαῖρε, τῆς ἔλεγαν, ἐσύ, ποῦ ἔπραξες ἀνδρείως καὶ ἀφοῦ ἀπέθανε ὁ ἄνδρας σου δὲν ἐγνώρισες ἄλλον ἄνδρα, ὅθεν ἐμεγαλύνθης ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ ἔσωσες τὴν πατρίδα σου».

Ἐζῆσε ἡ Ἰουδίθ 105 χρόνους χήρα εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀνδρός της καὶ ἐδοξάσθη εἰς τὰ ζῶντα της καὶ δοξάζεται ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους ὡς καύχημα ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀγιότητος.

Διατί, κυρίες μου, ἀφοῦ σᾶς διηγήθηκα τὸ ἀνδραγάθημα ἀρχαίας ἀγίας γυναικὸς νὰ μὴ σᾶς διηγηθῶ καὶ τὸν βίον σημαντικῆς γυναικὸς τοῦ καιροῦ μας, τὴν ὁποίαν εἶδα καὶ ἤκουσα καὶ τῆς ὁποίας ἡ Εὐρώπη ἔλη εἶναι μάρτυς τῶν ἀνδραγαθημάτων της καὶ νὰ στήσω μνημεῖον ἀθάνατον τῆς ἀξίας τῶν γυναικῶν καὶ νὰ ἀποδείξω πόσον βαρύνουν εἰς τὸ καλὸν τῆς γῆς; Ἀρπάζω μὲ χάριν τὴν εὐκαιρίαν νὰ σᾶς ζωγραφίσω εἰκόνα γυναικὸς ἀνθούσης εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἡμέρας μας, ἐπειδὴ πολλὰ λέγονται περὶ πολιτισμοῦ. Ἄλλοι τὸν κατηγοροῦν, ἄλλοι τὸν ἐπαινοῦν. Νέες καὶ νέοι θαρροῦν ὅτι ὁ πολιτισμὸς εἶναι ὁ χερσιαντισμὸς τῶν φρεσιμάτων ἢ ἡ πλαστικὴ εὐμορφία τῶν τρόπων. Ἦ ἄληθειά δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰποῦμεν ὅτι ὁ πολιτισμὸς ἔχει διπλὴν κίνησιν, διαφθερίζει καὶ ὑψώνει. Ἡ φρόνησις συμβουλεύει τὴν ἐκλογὴν τῆς ἀγαθῆς μερίδος, τὸ ὕψος τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας.

Ἐρχεται εἰς τὴν μνήμην μου λόγος ἀξιμνημόνευτος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος Θ. Κολοκο-

πρώτης. Σὰς ἐνθυμίζω, διὰ νὰ ἐννοήσετε τὸν λόγον του, ὅτι ἦτον τότε εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ μόδα τῶν πλατειῶν γυναικείων φορεμάτων. Τώρα δὲν εἶναι πλέον αὐτὴ ἡ μόδα, ἔπασσε. Ἐρώτησαν, λοιπόν, οἱ φίλοι του, εἰς τὸ Ναύπλιον τὸν στρατηγόν :

Τί εἶδες, Γέρο, εἰς τὰς Ἀθήνας :

— Εἶδα πράγμα, ποῦ δὲν τὸ εἶδα τόσων ἐτῶν ἄνθρωπος ποῦ εἶμαι καὶ μὲ ἔλεγαν γέρο πρὶν ἀκόμη γερᾶσαι. Ἔως τώρα εἶχα ἰδεῖ οἱ γυναῖκες νὰ φουσκώνουν ἀπ' ἔμπρός. Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶδα νὰ φουσκώνουν ἀπὸ πίσω !

Ἄν ὁ λόγος τοῦ ἀρχαίου γέροντος εἶναι ἄσπενος, ἀσπενότερη ἦτον ἡ διάθεσις τῆς ψυχῆς τῶν γυναικῶν, ποῦ ἐνδύνονταν εἰς τρόπον νὰ δικαιολογήσουν τὸ βέλος τοῦ εὐγλώττου στρατηγοῦ. Ἀκούσετε, παρακαλῶ, τὸν βίον τῆς κυρίως Φράϋ [Fry], ἡ ἡποία ἐκλεξε τὴν ἀγχιτὴν μερίδα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπὸ λαοῦς, ἀπὸ βασιλεῖς, ἀπὸ ἐπιστήμους ἄνδρας, ἐτιμήθη, καὶ τώρα, μετὰ θάνατον, ἡ δόξα της τιμᾶει τὰ τέκνα της καὶ τὴν πατρίδα της.

Ἡ Ἐλισάβετ Γούρντ [Gurney], νεμεσημένη, ἔπειτα εἰς τὸν κύριον Φράϋ, πλούσιον ἔμπειρον τοῦ Λονδίνου, ἔμεινε ἕρφαντὴ μητρὸς δώδεκα ἐτῶν, μὲ ἕξι ἀδελφές καὶ μὲ ἀδελφούς.

Τὸ δόγμα τῶν γονέων της, ἦτον Κουακερισμός, τὰξίς χριστιανική, ποῦ ἐπιμελεῖται ἐξαιρέτως τὸν φιλάνθρωπισμὸν. Ἐμποδίζει ἡ πίστις τους τοὺς πιστοὺς της ἀπὸ τραγοῦδια, ἀπὸ χορούς, ἀπὸ μουσικὴν, ἀπὸ ποικιλίαν καὶ χαριεντισμὸν φορεμάτων καὶ ἀπὸ τὰ τερπνὰ φαγητὰ τῆς τραπέζης. Ἀλλ' ἡ Ἐλισάβετ καὶ ἡ ἀδελφὴ της ἀναθρεμμένες, χωρὶς πρόνοιαν μητρὸς, παρεκτρέποντο ἀπὸ τὰ αὐστηρὰ ἔθιγα τῶν προγόνων. Ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν, ὅπου ἐζούσαν, τὸ Νόρφολκ, ἐπήγαιναν συχνὰ εἰς τὸ Λονδίνον καὶ ἐκεῖ ἡ εὐμορφὴ Ἐλισάβετ ἐσύχναζε τὰ θέατρα μὲ ἕναν της Θεῖον. Αὐθαδίασε νὰ βάλει εἰς τὸ μάγουλό της τὸ κομψὸ καὶ κοκκινάδι, σκολίδι ὅπως διόλου περιττό, εἶμαι βέβαιος, εἰς αὐτήν, διότι ἐγὼ τὴν ἐγνώρισα ἐξηνταετῆ καὶ ἀκόμη τὸ πρόσωπό της ἐμαρτυροῦσε τὴν δροσερότητα καὶ τὸ κάλλος τῆς ξανθῆς της νεότητος. Συνέβη τότε, ὅταν ἡ νέα Γούρντ ἦτον εἰς τὴν Λόνδρα, συνέβη καὶ ἦλθε ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν ἕνας ἱερεὺς σεβάσιμος ἢ ἱεροκῆρυξ (ἱεροκῆρυξ ἢ ἱερεὺς σημαίνει τὸ ἴδιον εἰς τὴν θρησκείαν τους) καὶ ἔμελλε νὰ βάλει λόγον εἰς τὴν ὁμιλίαν τῶν πιστῶν τοῦ Κουακερισμοῦ. Ἦλθον Κουάκεροι καὶ Κουάκερες εἰς τὴν Λόνδρα ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας. Ἐπῆγαν καὶ οἱ ἑπτὰ ἀδελφές νὰ τὸν ἀκούσουν. Ἐκάθισαν μὲ τὴν τάξιν τὴν συνηθισμένην, μὲ ἄκραν σιωπὴν. Οἱ ἑπτὰ ἀδελφές ἦσαν στολισμένες μὲ ὅλην τὴν ἐντέλειαν τῆς τριαιλέτας τῆς ἡμέρας καὶ ἔχι μὲ τὸ αὐστηρὸν ὄψος τοῦ ἐνδύματος τῶν προγόνων. Σηκώθη ὁ ἱεροκῆρυξ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ του ἐστρέφοντο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἀλλ' ἄνοι νὰ ὁμιλήσει, τὰ μάτια του ἔτρεχαν βροχὴν δακρύων. Μὲ τὰ δάκρυά του τέλος ἠκούσθη καὶ ἡ φωνὴ του. Μαντεύετε, κυρίες μου, τί νὰ εἶπε ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ εἰς διεφθαρμένον ἀκροατήριον, ἐπικαλυόμενος τὴν φόνισιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὰ λόγια του :

Ἡ συγκίνησις καὶ ἡ μεταβολὴ πολλῶν εἰς τὸ καλὸ ἔγινε ἄκουσμα εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἡ νέα Ἐλισάβετ ἐπληρώθη κατάκαρδα ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τοῦ ἱεροκῆρυκος. Ἐπέστρεψε εἰς τὸ Νόρφολκ, ἀπηρνήθη τὰ σκολίδια τῆς νεότητος, ἔδωξε ἀνάγνωσιν μυθιστοριῶν, ἐμαρταίνοντο τὸ κάλλος της. Τὴν ἔκαιε ἡ ἐπιθυμία νὰ ἰδεῖ εἰς τὸ Νόρφολκ τὸν γέροντα, ὁ ὁποῖος πρῶτος, ὡς ἔλεγε ἡ ἴδια, τὴν ἔκαμε νὰ ἐννοήσῃ τὸσον καθαρὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

Ἐστερεῶν εἰς τὸ ζήτημά της ὁ πατήρ καὶ οἱ συγγενεῖς της καὶ ἦλθε ὁ ἱεροκῆρυξ εἰς τὸ Νόρφολκ καὶ ἐφιλοξενήθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς της. Ὁ ἱεροκῆρυξ εἶδε τὴν νέαν, ὁμίλησε μὲ αὐτήν καὶ ἐπροεῖπε εἰς τοὺς συγγενεῖς της ὅτι ἡ Ἐλισάβετ θὰ δοξάσῃ τὸ δόγμα τους καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ δὲν ἐγελάσθη. Ἡ Ἐλισάβετ ἔγινε ἱέρισσα καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δόγματός της ἐκήρυττε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ φιλάνθρωπα ἔργα της εἰς τὴν κοινωνίαν εἶναι ἀνεκτίμητα. Ἡ πρώτη φορά, ποῦ ἐξεθάρρευσε καὶ ἔβαλε λόγον, ἦτον εἰς τὴν θανάτῃ τοῦ πατρὸς της. Ἦτον ὑπανδρευμένη, ἄκρα ἡ δειλία της νὰ ὁμιλήσῃ παρρησία· ἀλλὰ ὁ πόνος τῆς καρδίας της, τότε, τὸ φιλικὸ καὶ συγγενικὸ ἀκροατήριον τῆς ἐμπνευσαν τόλμην εὐτυχισμένην. Μαγευμένοι οἱ ἀκροαταὶ ἀπὸ τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν θεοσέβειαν τῆς ὁμιλίας της, τὴν παρακίνησαν νὰ δοξολογεῖ τὸν Ὑψίστον καὶ εἰς τὰς τελετὰς τῆς θρησκείας των. Ἀκούσατε τώρα τὰ ἀγαθὰ, ποῦ ἔκαμε ἡ κυρία Φράϋ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐφερε μετάνοιαν καὶ ἠθικὸ πνεῦμα εἰς τὰς φυλακὰς τῶν ἐγκληματικῶν γυναικῶν τῆς μεγάλης Βρεταννίας. Εἶχε παρατηρήσει, ὅτι τὰ περισσότερα ἐγκλήματα φυτρώοντι

εις τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ἀμάθειαν καὶ ἀμέλειαν νοουθεσίας χριστιανικῆς. Ἡ κοινωνία καὶ ἡ κυβέρνησις τιμωροῦν τὸν κακοῦργον, ἐνῶ ἐδύναντο νὰ προλάβουν τὸ κακὸ πρὶν γένηαι, χάριν ἐθνικῆς ἀνατροφῆς καὶ νοουθεσίας θεακρέστου. Ἡ κυρία Φράϋ ἀφιερῶθη νὰ θεραπεύσει, ἂν καὶ ἀργά, ὡς πρὸς τοὺς καταδίκους, αὐτὴν τὴν ἀδικίαν ἢ τὴν ἀτέλειαν τῶν κοινωνιῶν καὶ κυβερνήσεων. Ἐκατόρθωσε καὶ ἀπόλαυσε ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, βοηθώντας τὴν καὶ ἄλλες σεβάσμιες κυρίες τῆς αὐτῆς ἀρετῆς. ἀπόλαυσε ὥστε ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις νὰ πάρει τὰ νεοφανῆ ἀκόλουθα μέτρα εἰς τὴν διοίκησιν τῶν φυλακῶν : α') Ἡ ἐπαγρύπνησις τῶν καταδικῶν γυναικῶν ἐμπιστεύθη εἰς γυναῖκες, β') Ἐχώρισαν ἄνδρες ἀπὸ γυναῖκες, γ') ἐχώρισαν ὑπόδικες ἀπὸ καταδικασμένες καὶ ἡ φυλάκισις χωριστὰ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ ἐγκλήματος καὶ κακουργήματος. Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ κατήχησις ἠκούσθη εἰς τὰ ἄντρα ἐκεῖνα τῶν φυλακῶν, πρῶτον κατοικία τῆς βλασφημίας καὶ τῆς μέθης. Ἐργασία ἐδόθη εἰς τὰς καταδικασμένες πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὀκνηρίας, μητρὸς κακῶν βουλευμάτων. Ἡ πρόνοια τῆς κυρίας Φράϋ ἐπρόφρασε καὶ κατὰδικους καὶ κατὰδικες, τελειώνοντας ἢ ποιῶν τούς. Ἐσύστησε καὶ σχολεῖα διὰ τὰ ὄρφανὰ παιδιὰ τοῦ δρόμου. Ἐσύστησε σχολεῖα διὰ τὰ τέκνα δύο χιλιάδων τελωνῶν, ποὺ δισκορπισμένοι εἰς τὰ περαθαλάσσια τῆς μεγάλης Νήσου, ζοῦν εἰς ἀδιάκριτον πόλεμον μὲ τοὺς λαθρεμπόρους καὶ ἀναθρέφοντο τὰ μικρὰ παιδιὰ των ὡς ἄγρια ζῶα πρὶν τῆς κυρίας Φράϋ. Ἡ εὐγενὴς αὐτῆς κυρία δὲν περιόρισε τὰ ἀγαθοεργήματά της, μόνον εἰς τὴν πατρίδα της, ἀλλ' ἐταξίδευσσε εἰς τὴν Γαλλίαν, Γερμανίαν, Ὀλλανδίαν, δημοσιεύοντας τὰς ιδέας της πρὸς διόρθωσιν τῶν φυλακῶν καὶ πανσοῦ τὴν ἀκροάζοντο μὲ προσοχὴν καὶ μὲ σέβας. Εἰς τοὺς Παρισίους καὶ εἰς τὸ Βερολίνον ἐδέχθησαν διάφορα σοφὰ μέτρα της εἰς τὴν διοίκησιν τῶν φυλακῶν.

Εἶχε ἔλθει εἰς τοὺς Παρισίους ἡ κυρία Φράϋ, κατὰ τὸ ἔτος 1838, τὸν χειμῶνα, καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν της εἰς τὸν τότε πρέσβην τῆς Ἑλλάδος κύριον Ἰωάννην Κωλέττην νὰ ἴδῃ ἕνα ἑσπέρας εἰς τὴν κατοικίαν της τοὺς εὑρισκομένους ἐκεῖ Ἕλληνας. Ἐπροθυμοποιήθη ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Κωλέττης νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ. Μᾶς προσκάλεσε καὶ ἐσυνάχθημεν 80—100 τὸν ἀριθμὸν. Ἐτυχε καὶ ἦλθαν καὶ ἐπίσημοι τινὲς ἄνδρες τῆς γαλλικῆς μητροπόλεως. Βραδία ἡδονικὴ, ὅπου ἡ θεωρητικὴ εἰς τὸ ἀνάστημα καὶ σφοδρὴ γυνὴ μᾶς εἶπε τόσα εὐμορφα πράγματα πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος μας. Ἡ κυρία Φράϋ εἶχε σταθεῖ καὶ ἐνεργητικὴ βοηθήτρια τοῦ ἔθνους μας, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ πλοῦτου της καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος. Ὅταν ἀναχωρήσαμεν τὸ ἑσπέρας ἀπὸ τὴν συναναστροφὴν της μᾶς ἔδωκε τὴν διεύθυνσιν της εἰς τὴν πατρίδα της. Ἐγὼ, ἅμα ἐπῆγα ἐκ νέου εἰς τὴν Λόνδρα, ἄλλο τι δὲν μοῦ ἐστάθη προθυμότερον εἰς τὴν καρδίαν παρὰ νὰ ὑπάγω νὰ τὴν ἐπισκεφθῶ. Ἐκατοικοῦσε τέσσερις ὄρες μακρὰ ἀπὸ τὸ Λονδίνον. Ἐφρασα μὲ ἕνα μου φίλον, τὸν κύριον Ν. Μανιάκην, Πάργιον. Ἦτον ἡ κατοικία της ἐν τῷ μέσῳ ὠραίου περιβολιοῦ καὶ τὰ εὐμορφα δένδρα καρποφόρα καὶ ἀειθαλῆ ἐστόλιζον τὸ περιβόλι της. Ὁμοίως τὰ ἐντὸς τῆς κατοικίας της ἐστολίζοντο ἀπὸ νέες καὶ νέους, θαυμαστοῦ κάλλους, τέκνα της καὶ ἐγγόνια της. Ἡ στερνογέννητη κόρη της ἦτον 19 ἐτῶν καὶ εἰς τὸ πρόσωπό της ἐφαίνετο μὲ τὴν ὠραιότητα τῆς νεότητος καὶ ὅλη ἡ εὐμορφία τῆς ψυχικῆς ἀρετῆς τῆς μητρὸς της.

Μανθάνω ὅτι εἶναι δύο ἔτη ποῦ ἡ κυρία Φράϋ ἐκοιμήθη τὸν ὕπνον τοῦ θανάτου. Εἶθε ἡ ψυχὴ της νὰ δεχθεῖ εὐχαρίστως αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἄνθη τὰ Ἑλληνικά, μὲ τὰ ὅποια στεφανῶνω τὴν μνήμην της ἐνώπιον τῶν πλέον ἀξιοτίμων γυναικῶν τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄν τυχόν, κυρίες μου, τὸ θηλυκὸν γένος παραπονεῖται καὶ φθονεῖ ὡς μακαριότερον τὸ ἀνδρικό, μοῦ φαίνεται ὅτι ἔχει ἄδικο, καὶ ὁ ἠρωτισμὸς τῆς Ἰουδίθ καὶ τὸ ἄνθος χαρίτων, ἡ κυρία Φράϋ, μαρτυροῦν τὸ ὕψος τῆς ἀξίας τῶν γυναικῶν. Ἐγὼ πιστεύω μᾶλλον, ὅτι τὸ θηλυκὸν γένος ἔλαχε τὸν πολυτιμότερον λαχὸν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ ἀκούσετε μίαν μου φαντασίαν, μίαν μου ἐπιθυμίαν, ποῦ μοῦ ἦλθε ἀναγινώσκοντες τὸν θεῖον Πλάτωνα.

Γράφει ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος εἰς τὸ δέκατον βιβλίον τῆς Πολιτείας του, ὅτι Ἀρμένιος τις, ἀναστημένος ἀπὸ τοὺς νεκρούς, διηγεῖται τί εἶδε εἰς τὸν ἕλλον κόσμον. Ἡ διήγησις του περιέχει τὸ δόγμα τῆς μετεμψυχώσεως, τῆς ἀλλαγῆς τῆς ψυχῆς εἰς διάφορα σώματα, δόγμα ποῦ εἶχε πέρασιν πολλὴν μεταξὺ τῶν φιλοσόφων πρὶν λάμψει ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Ἀρμένιος ὅτι εὗρέθη εἰς μίαν πεδιάδα, ἔπου οἱ ψυχῆς τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων, γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, ἐπαιρναν νέα σώματα καὶ νέον εἶδος ζωῆς. Εἶδε τὴν Ἀταλάντην, νέα ὠραιότατη τοῦ καιροῦ της, νὰ πάρει σῶμα ἀνδρὸς ἀθλητοῦ Ὀλυμπιονίκου. Εἶδε τὸν Σαλαμίνιον Αἴαντα νὰ ἐνδυθεῖ δέρμα λεονταριοῦ. Εἶχε ἀκόμη θυμὸν διὰ τὴν κρίσιν τῶν ὄπλων καὶ δὲν ἤθελε νὰ εἶναι ἄνθρωπος. Ὁμοίως

είδε και την ψυχή του Αγκυμένονος να διαλέξει φτερά και νύχια άετου, διὰ να μην φιλιωθεί ποτέ με γυναίκα, ένθουμούμενος και αύτός την άπιστην και φόνισσα Κλυταιμνήστρα και ως άετος να φυλάττει πόλιν και κράτος ήγεμονικόν. Είδε και τον Όδυσσέα να διαλέξει βίον ιδιώτου άνδρός, άγνώστου και τχπεινού· τίσαν εις τον πετριώτην Ίθακήσιον έζούσε άκόμη ή λύπη, ότι, χάριν φιλοδοξίας, έστάθη αίτιος να φανεωθεί με το σπαθί του το ίδιο, με το δώρον του Έκτορος, ο ήρωας της Σαλαμίνος.

Είς αύτην την ανάγνωσιν του Πλάτωνος μου ήλθε, μου έγεννήθη επιθυμία ότι, αν ήμουν και εγώ διαλεκτής νέου βίου, θα διάλεγα από τα δύο γένη της ανθρωπότητας, γένος θηλυκόν.

Έννοήσατε το μεγαλείον σας και το έξαιρετικόν σας προνόμιον, το προνόμιον της τεκνοποιίας και της ανατροφής. Είς τα σπλάγγνα σας θρέφατε το τέκνο σας. Το δίδετε εις φώς, με το γάλα του κόρφου σας το άνχορέφατε, το κοιμίζατε με το τραγούδι σας, κοιμάσθε την νύχτα πλην ή καρδιά σας άγρυπναί γύρω του βρέφους σας. Όταν σας γεννάται τέκνον (1) είναι χαρτί άγραφο. Ό,τι γράφετε εις αυτό μένει. Η αξία σας είναι να γράψετε όσα και γενναία γράμματα εις το λευκό βιβλίον. Η δόξα των τέκνων δοξολογεί τις μητέρες, καθώς το νερό του ποταμού γνωρίζει την άρχήν του από το κρέμισμα της πηγής του.

Με δίδετε την άδειαν να σας ειπώ τί πρέπει Έλληνίδες μονάδες να γράφουν εις το άγραφο χαρτί. Γράψετε την άθανασίαν της ψυχής, γράψετε, με πηχτό μελάνι, την ευθύνην των πράξεων. Γράψετε μίαν ιστορίαν, παλαιάν ιστορίαν, που οι Άσιασικές φυλές και τώρα άκόμη διηγούνται και σημειώσατέ την καλά εις την άκοήν σας.

Τρέχει φωνή ότι όταν ο σοφός Σολομών απέθανε, τον έστόλισαν με τα βασιλικά του φορέματα, τον εκάθισαν εις θρόνον χρυσόν. Του έφόρεσαν την κορώναν του, του έστησαν το σκήπτρο του εις την παλάμην του. Το πρόσωπόν του είχε άκόμη τον άέρα της ζωής. Τα μαλλιά του, χυμένα εις τις πλάτες του εκυμάτιζαν με τους άνέμους, εις τα πετράδια της γλαμύδος του. Το στόμα του ήτον ροδοκόκκινο, σαν να ήτον τότε φιλημένο από τα χείλη της Σουλαμίτιδος. Ήρχοντο οι λαοί της Παλαιστίνης και τον προσκυνοῦσαν. Ήρχοντο οι φυλές της Άσίας. Έβγαζιναν τα λιοντάρια από τα σπήλαιά τους, κοπάδι τίγρεων εκατέβαινον από τα βουνά και φιλοῦσαν τα ποδάρια του. Ήρχοντο τα κοράσια με τις μονάδες τους και έθεσαν εις τον θρόνον του τα πρωτοφανή άνθη της ανόξεως, τα στάχυα της Δήμητρας, πλεγμένα εις είδος κορώνας. Αιώνας αίωνων έβαστοῦσε το προσκύνημα και το λείψανο έσώζετο σωο και ευωδιασμένο. Τέλος ζωῦφιον κρυφό, άφανές, έτρογε, έσκαψε το σκήπτρο. Έφαγε την ψυχήν του, εκούφωσε το σκήπτρο και έπεσε από τα χέρια του Ήγεμόνος. Μονομιῶς έσωριάσθη ως στάχυη έφαντη και το πρόην άνθηρό λείψανο του Βασιλέως. Έχύθησαν τα πετράδια, έβρόντησε κατά γής ή κορώνα. Αγρίεψαν ζῶα, ήμερα και άγρια και έφυγαν με φοβερὰ βρυχίσματα εις τα δάση. Ούρανός έσχίσθη από την αναλαμπήν βροντής και άστραπής.

Η διήγησις αύτη εικονίζει τις βασιλείες του καιρού μας. Τα παλαιά σκήπτρα έμακράνθησαν και τσακίζονται. Αλλά, πρό πάντων, ή διήγησις αύτη εικονίζει γειτονική Αυτοκρατορία, της οποίας το διάδημα πρέπει να στολίσει πρόσωπο Έλληνικό, αν έσείς είσθε μονάδες Έλληνίδες και ήξεύρετε να αναστήσετε τέκνα. Καλῶ εις μαρτυρίαν γήϊνα και ούράνια, ότι αυτά που λέγω είναι σύμφωνα με το δίκαιον το Έλληνικόν, με την παντοχην του κόσμου και την αξιοπρέπειαν της ανθρωπότητας.

Τελειώνω, αλλά τελειώνοντας θέλω να σας παρακαλέσω μίαν χάριν μεγάλην. Είθε να εισακουσθῶ, είθε Θεός και Άγιοί να εύλογήσουν την επιθυμίαν μου και να γίνει. Ο πόθος μου είναι να αποκτήσω την αγάπην σας, αλλά τόσον φλογεράν, όποια είναι ή αγάπη πιστής συζύγου προς άνδρα ξενιτευμένον, που απόντα τον βλέπει, ακούει την λαλιάν του, συντυχαίνει μαζί του, και έπειτα να μεταδώσατε ίσην με την ιδιικήν σας αγάπην προς έμέ, να την μεταδώσατε εις τα στήθη των τέκνων σας, αδελφών, γονέων και συζύγων. Διά ποίον λόγον επιθυμῶ την αγάπην των άνδρων σας; Ίδοί. Αν ο αξιοτίμος κύριος πρόεδρος με δώσει την άδειαν και ή Βουλή το θέλει, θα τυλήσω την 25 Μαρτίου να βάλω τον λόγον της έορτής. Είς αυτόν τον λόγον θα επαινέσω πολύ τους αποθαμένους, όλίγο τους ζωντανούς. Τι λέγω, θα πισθῶ μαλλιά με μαλλιά με το έθνος, με την Βασιλείαν, με ύπλαρχηγούς, με πολιτικούς, με τα νομοθετικά σώματα. Τώρα, αν οι άκροαταί μου έλθουν μεστοί ευνοίας προς έμέ, θα με άκροασθοῦν ευχαρίστως, ήσα και αν ειπῶ. Χάριν της φι-

1. Έχει γραμμένο και : γεννιέται παιδί.

λικής σας προετοιμασίας εἰς τὰ στήθη τους, θὰ ἐκτιμήσουν, ὡς πρέπει, τὸ πνεῦμα τῆς ὁμιλίας μου καὶ δὲν θὰ πάρουν εἰς ἀπέχθειαν τὸν λαλοῦντα. Ἄξιζω τάχα, κυρίες, τὴν ἀγάπην σας; Τὸ ἐλπίζω. Ἐπραξα ἔργον, πού, σπάνιοι ἄλλοι ἄνδρες, θαρρῶ, ἔκαμαν ποτέ σὰν ἐμέ. Ἐχυσά τὸ τρυφερότερον πράγμα τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ εὐγενέστερό της προνόμιον, τὰ δάκρυα. Τὰ ἔχυσά εἰς τὸ τρυφερότερον πράγμα τῆς οἰκουμένης, καρδίαν γυναικὸς καὶ οἱ σταλαγματιᾶς τῶν δακρύων μου ἐμνημόνευαν τὴν ἀθανασίαν τῶν ψυχῶν.

Κύριοι καὶ Κυρίες,

Σᾶς εἶχα ὑποσχεθεῖ τὴν περασμένην Κυριακὴν νὰ σᾶς εἶπω ὀλίγα λόγια διὰ τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνον Κολοκοτρώνην, ἀλλὰ τὸ ἀναβάλλω τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν διὰ ἓνα λόγον πολὺ σοβαρὸν, ὁ ὁποῖος (ὡς θὰ ἐννοήσετε ἀφοῦ σᾶς τὸν εἶπῶ) μὲ ὑποχρεώνει νὰ βάλω μεγάλην ἐπιμέλειαν καὶ ζύγι¹ εἰς τὰ λόγια μου. Σκεπτόμενος διὰ νὰ σᾶς εἶπῶ σήμερον τὰ ὀλίγα αὐτὰ λόγια κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν μου, ἤυρα ὅτι ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ πρῶτος νέος ἀπὸ τὴν νέαν γενεάν τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὴν γενεάν ποὺ ἐρχεται εὐθὺς ἀμέσως τῆς περιφήμου πολεμικῆς γενεᾶς τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, εἶναι, λέγω, ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀποθνήσκει, καὶ ὁποῦ ὑπηρέτησε τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Μοναρχίαν. Χρειάζεται λοιπὸν μὲ ἐπιμέλειαν νὰ ἰδοῦμεν τί καλὸ εἶχεν ὁ μακαρίτης, τί τοῦ ἔλειπε.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἄνδρες μιᾶς γενεᾶς, ποιὸς πολὺ, ποιὸς ὀλίγο ὁμοιάζει μὲ τὸν ἄλλον. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἰδοῦμεν, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος νέος ποὺ ἀποθνήσκει καὶ ὑπηρέτης τοῦ ἔθνους, ἀνάγκη νὰ ἰδοῦμεν μὲ ποῖα ἄστρα ταξιδεῦει ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, ἐπειδὴ τὸ φῶς ποὺ ὀδηγεῖ τὸν βίον ποὺ φωτίζει τὴν παντοπορίαν ἑνὸς ἔθνους εἶναι οἱ νέοι τοῦ ἔθνους. Καὶ ἤξεύρετε ὅτι τὸ ταξίδι μας εἶναι ἀκόμη μακρινό.

Ἀκούω καὶ τὴν φιλετάτην φωνὴν τοῦ ἀτυχοῦς μου φίλου νὰ μοῦ λέγει: Ὁμίλησε διὰ ἐμέ, κίνησε εἰς λύπην τὸ ἀκρατήριό σου, διότι ἐχάθηκα εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητός μου, ἀλλὰ μὴ μὲ στολίσεις μὲ πλαστὲς εὐμορφίαις. Ἄν κάμεις τοῦτο δὲν εἶσαι φίλος μου, οὔτε φίλος τῆς πατρίδος. Εἶπέ τὴν ἀλήθειαν, εἶπέ τί εἶδες εἰς ἐμέ, τί ἤξεύρεις. Ἄς ἐβγεῖ ὠφέλεια ἀπὸ τὸν θάνατόν μου, διδασκόμενοι οἱ συνομιλήτές μου τί καλὸ εἶχα νὰ τὸ τελειοποιήσουν, τί κακὸ νὰ τὸ ἀπορύθουν.

Ὅσα μοῦ ππραγγέλνεις, ἀτυχῆ Κωνσταντίνε, θὰ τὰ κάμω, καὶ ἂν ἐπιθυμεῖς τὰ δάκρυα τῶν συμπολιτικῶν σου θὰ σὲ κλάψουν τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν περισσότερον ἀπὸ ὅτι σὲ ἐκλάψαν εἰς τὴν ὥραν τῆς θανάτου σου, ἐπειδὴ δὲν θὰ ἔλθω ἐδῶ μόνος μου, ἀλλὰ συντροφευμένος ἀπὸ τὰ τέσσερα τέκνα σου, ἅχι ἀπὸ τὸ μικρότερον, ἐπειδὴ εἶναι ἀκόμη εἰς τὸ βυζί. Θὰ φέρω τὰ δύο μεγαλύτερα, τόσο μεγάλα, ποὺ ἀγνοοῦν ἀκόμη τὸν θάνατόν σου. Θαρροῦν ὅτι εἶσαι εἰς τὴν Γόρτυνα ἢ ὅτι ξεραντώνεις εἰς τὴν Πεντέλη ἢ ὅτι πρέχεις μὲ τὸ ἀτμοκίνητον. Ἀγνοοῦν ὅτι τοὺς ἔλειψε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπειτα ἀπὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ καλῦτερος ἐπιμελητῆς καὶ προστατευτῆς τῆς νεανικῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀγνοοῦν ὅτι ἔχασαν τὸν πατέρα τους. Αὐτὸ τὸ γλυκὺ ὄνομα τοῦ πατρὸς δὲν θὰ τὸ εἰποῦν πλέον εἰς τὴν ζωὴν τους. Τὸ ἔχασαν τὴν ὑστερὴν ἡμέραν τοῦ ἔτους 1848. Αὐτὰ ἦτον τὰ πικρὰ Ἀιβασιλιάτικα μὲ τὰ ὅποια ἡ τύχη τὰ ἐφιλοδώρησε τὴν πρώτην τοῦ ἔτους 1849.

Ἡ παρουσία τῶν ὄρφανῶν θὰ εἶναι ὁμιλία πλέον εὐγλωττη παρὰ οἱ πλέον ἐπαινεμένοι λόγοι τῶν ρητόρων. Ὑπάρχει ἓνα προσὸν ἀφιλονίκητον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ τὸ ὁποῖον τῆς δίδει τὰ πρωτεῖα εἰς τὰ παλαιὰ καὶ νέα ἔθνη τῆς γῆς, διότι ὅλα τὰ ἀγαθὰ ἐρχονται ἀπὸ τὴν καρδίαν, καὶ τὸ προσὸν αὐτὸ εἶναι ἡ εὐαισθησία, ἡ συμπάθεια πρὸς τοὺς ἀδυνάτους, ἡ κλίσις πρὸς τὴν εὐεργεσίαν. Ὅποιος ἐδῶ εἰς τὰ χῶματα τῆς Ἑλλάδος ὁμιλεῖ διὰ γενναῖα, ἐλεήμονα καὶ δίκαια ἔργα, εὐρίσκει ἤχῳ εἰς τὴν καρδίαν τῶν ζώντων. Πρῶτος ὁ Βασιλέας τῆς Ἑλλάδος ἔσυρε φωνὴν δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης διὰ τὰ ὄρφανὰ καὶ τὴν σύζυγον τοῦ μακαρίτου Κωνσταντῖνου καὶ ἐφύλαξε ὅλην τὴν ἀξιπρόετιαν καὶ τὸ προνόμιον τῆς Ἑλληνικῆς τοῦ Ἡγεμονίας. Καὶ ἡ Βασιλικὴ φωνὴ ἀντήχησε εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους καὶ ἔκαμαν κορῶνα τῆς Βασιλικῆς του θελήσεως, ὡς τὰ ἄνθη στολίζουν τὸ δένδρον τους.

1. Ἀπὸ κάτω γραμμὴν καὶ σβησμένην ἀπὸ τὸν Τερτσέτη ἡ λέξις: ἀκριβείαν.

Ὁ πάππος καὶ ὁ προπάππος τῶν τέκνων τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου, ὁ πάππος τους καὶ ὁ προπάππος τους ἐτίμησαν, ἐβροῦθησαν μὲ τὰ παλαιμικά τους ἀνδραγαθήματα τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν εἰς τὲς πλέον θλιβερὰς ἡμέρας τῆς ἱστορίας της. Σήμερον ἡ πατρίς εἰς τὴν εὐτυχίαν της, εἰς τὴν εὐνομίαν της προστατεύει τὰ ὀρφανὰ τῶν ἡρώων, ἀσφαλίζει τὴν τύχην τους, τὰ παρηγορεῖ εἰς τὴν δυστυχίαν τους.

Ὅχι δὲν εἶναι πλάνη τοῦ νοῦς μας, ἀπάτη τῆς φιλαυτίας μας, τὰ γενναῖα προσόντα τοῦ ἀναφέραμεν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀλλ' ἡ ἔμφυτος αὐτῆ χάρις τῆς φυλῆς μας, μᾶς ἐπιβάλλει φρικτὴν ὑποχρέωσιν. Ποίαν; Τὸ ὕψος τῶν φρονημάτων, ἡ μεγαλοψυχία τῶν ἔργων νὰ εἶναι νόμος ἀνάγκης τοῦ Ἑλληνοῦ. Ἄν παραβρίνομεν τὸν νόμον τοῦτον νοθεύομεν τὸν ἐθνισμόν μας, δὲν εἴμεθα ἡμεῖς Τέκνα τῆς Ἑλλάδος.

Ἀγρυπνεῖτε εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος, προνοεῖτε διὰ τὸ μεγαλεῖον της καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειάν της, προνοεῖτε ὡς προνόησεν ἡ Βουλὴ διὰ τὰ ὀρφανὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου, ἐπειδὴ καὶ ἡ πατρίς εἶναι μίᾳ ὀρφανῇ καὶ ἐσεῖς, τὰ παιδιὰ της, εἰσθε ὁ γονέας της καὶ ὁ ἐπίτροπός της.

26. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ-ΚΟΛΛΙΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ*

(ΛΟΓΟΣ 27-2 1849)

Λαίπω ἀπὸ τὴν ὑπόσχασίν μου, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ φέρω μαζί μου σήμερον τὰ τέκνα τοῦ μακαρίτου Κ. Κολοκοτρώνη. Δὲν τὰ ἤφερα διότι τῇ ἀληθείᾳ ὑποπτεύθηκα ἔχι ὑποπτεύθηκα, μάλιστα εἶμαι βέβαιος—ὅτι ἂν τὰ ἤφερα θὰ μοῦ διέκοπταν τὸν λόγον μου νὰ μοῦ ζητοῦν ἴσως κερκμέλες, φυσικὸ κατὰ τὴν ἡλικίαν τους, καὶ γνωρίζετε τὴν δυσαρέσκειαν νὰ διακόπτεται τις εἰς τὴν ὀμιλίαν του. Ἰάχα, κύριοι, καὶ ἂν τὰ ἤφερα θὰ εἶχαν τὴν ἐτοιμότητα, τὸ πνεῦμα, νὰ πάρουν τὸν λόγον ἀντ' ἐμοῦ καὶ νὰ εὐχαριστήσουν τοὺς κυρίους βουλευτὰς καὶ γερουσιαστὰς, οἱ ὅποιοι ἐπροσπάθησαν νὰ τοὺς κάμουν ἀδύλον τὴν ὀρφάνιαν; Δὲν τὰ ἤφερα λοιπόν, ἀλλ' ἂν ὁ λόγος μου σήμερον σᾶς εὐχαριστήσῃ, ἂν δώσετε τὴν ψῆφον σας ὅτι εἶναι καλός, τότε θὰ τὸν φυλάξω καὶ ὅταν τὰ τέκνα τοῦ μακαρίτου Κολλίνου φθάσουν εἰς σωστὴν ἡλικίαν τότε θὰ τοὺς τὸν δώσω ἐγὼ ἢ ἄλλος, καὶ θὰ τοὺς εἰπῶ: Εἶναι 15-20 χρόνοι, ποὺ ἀξιότιμοι ἄνδρες καὶ αἱ πλέον ἐκλεκτὲς κυρίες τῆς πρωτεύουσῃς, διὰ νὰ τιμήσουν τὸν πατέρα σας, ἦλθον νὰ ἀκούσουν λόγον ἀπλὸν φιλίας πρὸς ἐγκώμιόν του. Ἀφήνω εἰς βάρος τῆς εὐγνωμοσύνης των τότε νὰ ἔλθουν νὰ σᾶς ἀνταμώσουν καὶ νὰ σᾶς εὐχαριστήσουν διὰ τὴν πρόνοιαν ποὺ ἐλάβετε διὰ αὐτὰ ὅταν ἦτον ἀκόμη νήπια, καὶ διὰ τὴν τιμὴν ποὺ μοῦ κάμνετε ἐρχόμενοι νὰ μὲ ἀκούσετε σήμερον.

Τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἐπῆγα νὰ χαιρετήσω τὸν μακαρίτην Κ. Κολοκοτρώνην. Ἦτον¹ εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἦτον μαζί του καὶ ὁ ἀξιότιμος Κ.Ν. Μαυρομάτης, μάρτυς καλός. Σοῦ ἀφήνω ὑγείαν, εἶπον εἰς τὸν κύριον Κωνσταντίνον, ἐπειδὴ ὠφελούμενος ἀπὸ τὰς ἐορτὰς ὑπάγω εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ καλὰς ἀνσάμισες τὴν πρώτην τοῦ νέου ἔτους.

—Καὶ τί κάνεις εἰς τὴν ἐξοχὴν; μοῦ εἶπε χαμογελώντας.

Κοντοστάθηκα νὰ τοῦ ἀποκριθῶ.

—Ἐννοῶ, εἶπε, κάτι καλὸ μᾶς ἐτοιμάζεις νὰ μᾶς εἰπεῖς.

—Ἴσως, τοῦ ἀπήντησα, προσπαθῶ, καὶ νὰ ἔλθεις νὰ μὲ ἀκούσεις.

—Εἶναι δυνατὸν νὰ λείπω; μοῦ εἶπε.

—Εἶθε, ἀποκρίθηκα, νὰ μὴ σὲ δυσαρεστήσω.

* Αὐτόγραφο Γεωργίου Τερτσέτη σωζόμενον στὸ ἀρχεῖο μας, ἀτίτλο καὶ ἀχρονολόγητο, διπλευρὰ γραμμένον, φφ. 20 (31 × 20). Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ μᾶς στὴν ἐτήσια ἔκδοσις «Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά», τόμος ἑβδομῆμος, Ἀθήνα 1963, σσ. 171-177.

1. Ἔχει γραμμένη καὶ σβησμένη ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἦτον τῇ λ. αἰγῇ.